

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**ERGASHOV YOQUB SUVONOVICH
BOZORBAYEV ILYOSBEK ISRAILOVICH**

**KONTEKSTLI O‘QITISH
NAZARIYASI VA AMALYOTI**

O‘quv qo‘llanma

**«IDEAL PRESS» nashriyoti
TOSHKENT - 2025**

UO‘K 37.013.3(075.8)

KBK 74.00ya73

E 74

**Ergashov, Y.S. Kontekstli o‘qitish nazariyasi va amalyoti [Matn] :
o‘quv qo‘llanma / Y.S. Ergashov, I.I. Bozorbayev .- Toshkent: Ideal
press, 2025.- b.**

Ushbu qo‘llanmada ta’lim jarayonini samarali taskil etishda kontekstli ta’lim va uning o‘rni qilingan. Bunda kontekstli ta’lim nazariyasi va amaliyoti zamonaviy ta’lim paradigmasiga mos kelishi ta’kidlanib, uning asosiy tamoyili amaliy yo‘naltirilganlik bo‘lib, tabiiy, ijtimoiy va gumanitar fanlarning fundamental mazmuniga asoslanib izohlanilgan.

Mazkur qo‘llanma, avvalo, pedagogika ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar va magistrilarhamda pedagogika ta’lim yo‘nalishlarida faoliyat olib borayotgan o‘qituvchilar va pedagogik tadqiqotlarni olib tadqiqotchilar uchun ham foydali deb hisoblaymiz.

Mualliflar:

Y.S. Ergashov - Fizika-matematika fanlari doktori, professor

I.I. Bozorbayev - Fizika fakulteti “Umumiy fizika” kafedrası
o‘qituvchisi

Taqrizchilar:

D. Begmatova - O‘zbekiston Milliy Universiteti Fizika fakulteti
“Umumiy fizika” kafedrası dotsenti

J. Kusharbayev - Oliy ta’lim tizimi kadrlarini qayta tayyorlash va
malakasini oshirish instituti dotsenti

ISBN 978-9910-8094-1-5

© «IDEAL PRESS» nashriyoti, 2025

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimini isloh qilish va uni rivojlantirish jamiyat oldida turgan dolzarb masalalardan biridir. Ta'lim jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalar va yondashuvlarni joriy etish orqali, milliy va xalqaro talablarga javob beradigan ta'lim tizimni shakllantirish zarurati yuzaga kelmoqda.

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarda, shu jumladan, 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son, 2018-yil 5-iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-3775-son, 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-289-son qarorlari belgilangan vazifalarda pedagoglarda kasbiy kompetensiyalarini oshirish va ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni tadbiq etish zarurligini belgilangan. Ushbu meyoriy hujjatlarda ta'lim sifatini oshirish va uning barcha bosqichlarida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish zaruratini e'tirof qilingan.

Mazkur o'quv qo'llanmada ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarning asosiy jihatlari, kontekstli ta'limning ilmiy-pedagogik asoslari hamda uning shakllari va metodlari atroflicha izohlaniladi. Xususan, kontekstli ta'lim nazariyasi va tamoyillari, uning mazmunini loyihalashtirishdagi muammolar, shuningdek, bu yondashuvning ma'ruza, seminar, laboratoriya mashg'ulotlari va loyiha metodlarida qo'llanilishi keng tahlil qilinadi.

Ayniqsa, kontekstli ta'lim usullarini qo'llash pedagogik jarayonlarni talabalarning amaliy ehtiyojlariga moslashtirishga, ularning nazariy bilimlarini real hayot sharoitida qo'llash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida kontekstli ta'limning ahamiyati beqiyos bo'lib, u nafaqat o'quv materialini yanada samarali o'zlashtirishni ta'minlaydi, balki talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatlariga tayyorlashda ham muhim sanaladi.

Mazmuniy jihatdan ushbu tadqiqotning maqsadi – pedagogik jarayonlarni zamonaviy texnologiyalar va kontekstli ta'lim asosida takomillashtirish yo'llarini ochib berishdan iborat. Shu maqsadda quyidagi masalalarga e'tibor qaratilgan:

- ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarning o'rni va ahamiyati;
- kompetentlikka asoslangan yondashuvni joriy etish;
- kontekstli ta'lim nazariyasi, uning tamoyillari;
- ta'lim jarayonida AKTni samarali qo'llash yo'llari.

Ta'lim jarayonida kontekstni inobatga olishning yana bir muhim jihat - talabalarning individual xususiyatlari va ijtimoiy-madaniy muhitlarini hisobga olishdir. Bu, o'z navbatida, talabalarning motivatsiyasi va bilimlarni samarali o'zlashtirish darajasini oshiradi. Kontekst o'quv jarayoniga chuqur ma'no beradi, talabalarning bilimlarini amaliy hayotga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi va ularning kasbiy faoliyatga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi.

Shu tariqa, ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar kontekstli yondashuv va innovatsiyalarni joriy qilishni nafaqat zarurat, balki ta'limni rivojlantirishning asosiy sharti sifatida belgilanishi, esa jamiyatni barqaror rivojlantirish va zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy talablarga mos kadrlar tayyorlash yo'lidagi muhim qadamlardan biridir. Mazkur muammoning yechimlarning biri sifatida kontekstli ta'lim alohida ahamiyat kasb etadi.

I BOB. TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Zamonaviy ta'lim tizimi globallashtirish, raqamli texnologiyalar rivoji va ijtimoiy talablarning o'zgarishi bilan to'ldirilib bormoqda. Ushbu jarayon ta'lim sohasiga yangicha yondashuvlarni joriy etishni talab qiladi. Bugungi kunda ta'lim muassasalarida innovatsion yondashuvlarda shaxsga yo'naltirilgan metodlar orqali samaradorlikka erishish asosiy maqsadlardan hisoblanadi.

Mazkur bobda ta'limdagi zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati, ularning nazariy va amaliy jihatlarini, hamda bu yondashuvlarning pedagogik jarayonda qo'llanilishi bo'yicha tavsiyalar o'rganiladi. Shuningdek, xalqaro tajribalar va milliy ta'lim tizimidagi mavjud muammolar tahlil qilinib, ularni bartaraf etish yo'llari taklif etiladi.

1.1. Ta'limni isloh qilishda olib borilayotgan tadbirlar

XXI asrda ta'limni isloh qilish jarayonlari tobora jadallashtirilmayotgan, chunki zamonaviy dunyo dinamik tarzda o'zgarib, insoniyat oldiga yangi maqsad va vazifalarni qo'yimoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar global tendensiyalar va milliy ehtiyojlar bilan uyg'unlashgan bo'lib, ularning muvaffaqiyati ta'lim jarayonini zamonaviy talablarga moslashtirishga bog'liqdir.

Ta'lim tizimining modernizatsiyasi, ya'ni uni zamonaviy texnologiyalar, pedagogik yondashuvlar va innovatsiyalar bilan boyitish, bugungi kundagi islohotlarning markazida turadi. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning ta'kidlashicha, **“Yoshlarimizni kelajak kasblariga tayyorlash va ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun barcha sharoitlarni yaratish zarur”**. Shu ma'noda, ta'lim tizimiga raqamli texnologiyalarni joriy etish, interaktiv usullarni qo'llash va innovatsion yondashuvlarni amalga oshirish hozirgi davr talablariga javob beradi.

Ushbu jarayon avvalo inson kapitalini rivojlantirish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim sifatini oshirish va uning global miqyosdagi raqobatbardoshligini ta'minlashni ko'zda tutadi. Bugungi kun ta'limi faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolmay, balki ijodiy

fikrlaydigan, zamonaviy muammolarni hal qila oladigan va moslashuvchanlik qobiliyatiga ega shaxslarni tarbiyalashga yo'naltirilmoqda. Shu boisdan ta'lim tizimi islohotlarida inson omiliga katta e'tibor qaratilib, talabalarning qiziqishlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga oluvchi yondashuvlar tatbiq etilmoqda.

Ta'limni isloh qilish doirasida malakali kadrlarni tayyorlash muhim o'ringa ega bo'lib, bunda zamonaviy kasb-hunar bozorining talablari inobatga olinadi. Bu esa pedagoglarning o'z faoliyatini doimiy ravishda takomillashtirishini va innovatsion yondashuvlarni qo'llashini talab etadi. Islohotlar shuningdek, ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, darsliklar va o'quv materiallarini yangilash, interfaol va texnologik usullarni o'quv jarayoniga joriy etishni nazarda tutadi. Endilikda raqamli texnologiyalarni ta'limga isloh qilishnishi, nafaqat ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, balki unga masofaviy va moslashuvchan shakllarni kiritish imkonini bermoqda.

Ta'limni isloh qilishning yana bir muhim jihatini – milliy va xalqaro tajribalarni uyg'unlashtirishdir. Bunda xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari o'rganilib, milliy o'ziga xosliklarni hisobga olgan holda ta'lim tizimiga integratsiya qilinadi. Bu jarayonda ta'lim muassasalari va ilmiy markazlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, xalqaro ilmiy loyihalarda ishtirok etish va talabalar hamda pedagoglar almashinuvi imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limni isloh qilish jarayoni nafaqat pedagogik jarayonlarga, balki ta'lim boshqaruvi tizimiga ham daxldor. Samarali boshqaruv tizimini joriy etish, monitoring va baholash mexanizmlarini takomillashtirish orqali ta'lim sifatini nazorat qilishga erishiladi. Shuningdek, ta'lim jarayonida aksiyologik yondashuv, ya'ni ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirish orqali jamiyat uchun foydali shaxslarni tarbiyalash asosiy maqsadlardan biri sifatida qaraladi. Shu sababli, ta'limni isloh qilish uzluksiz jarayon bo'lib, uning mazmuni va yondashuvlari vaqt o'tishi bilan jamiyatning ehtiyojlari hamda rivojlanish tendensiyalariga mos ravishda o'zgarib boradi.

Hozirgi ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida raqamli texnologiyalarni qo'llash bo'yicha keng ko'lamli tadbirlar amalga

oshirilmoqda. **Masofaviy ta'lim platformalari**, elektron darsliklar, interaktiv ta'lim dasturlari o'quv jarayonini o'zlashtirish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. O'zbekistonda "Elektron ta'lim" loyihasi doirasida masofaviy ta'lim dasturlari yaratilmoqda. Ushbu loyiha hozirgi ta'limni isloh qilish jarayonida muhim o'rin tutib, har bir talabaga individual yondashuvni amalga oshirish imkonini bermoqda. Endilikda ta'lim jarayonida kontekstli o'qitish tamoyillarini tatbiq etilmoqda. Ushbu yondashuv ta'limni hayotiy vaziyatlar va amaliy ko'nikmalar bilan bog'lashga qaratilgan. Kontekstli o'qitish orqali talabalar nafaqat nazariy bilimlarga, balki ulardan amalda foydalanish ko'nikmalariga ham ega bo'lishadi. Masalan, fizika, matematika va biologiya kabi fanlarni o'qitishda kontekstli yondashuvni qo'llash orqali talabalarni tadqiqotchilikga jalb qilish va ijodkorlik qobiliyatlarini samarali rivojlantiriladi.

Ta'lim jarayonida maxsus kompetensiyalarni rivojlantirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Pedagoglar va talabalarning zamonaviy kasbiy ko'nikmalarni egallashini ta'minlash uchun malaka oshirish dasturlari, xalqaro seminar va konferensiyalar tashkil etilmoqda. Bu tadbirlar ta'lim jarayonini yangi sifat darajasiga olib chiqish va xalqaro tajribadan samarali foydalanishga xizmat qiladi. Misol uchun, raqamli pedagogik vositalarni o'zlashtirish va ulardan foydalanishni o'rgatish, zamonaviy darslarni rejalashtirish va tahlil qilish metodikasi bo'yicha kurslar tashkil qilinmoqda.

Ta'lim tizimini isloh qilishda pedagoglarning roli alohida ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonning ta'lim tizimida pedagoglarning kasbiy malakasini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. "Uzluksiz pedagogik ta'lim" tizimi orqali o'qituvchilar o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab borish imkoniyatiga ega bo'lishmoqda. Shu bilan birga, xorijiy davlatlar tajribasidan foydalanish, ya'ni xalqaro pedagogik dasturlarni joriy qilish, xorijda malaka oshirish dasturlarida qatnashish orqali pedagoglar malakasi yangi bosqichga ko'tarilmoqda.

Ta'limni isloh qilish jarayonida milliy ta'lim dasturlarini takomillashtirish muhim o'rin tutadi. 2022-yilda joriy etilgan "Yangi O'zbekiston" ta'lim strategiyasida milliy qadriyatlar va xalqaro

standartlar uyg'unligini ta'minlash asosiy maqsad sifatida belgilangan. Ushbu strategiya doirasida o'quv dasturlarini xalqaro talablarga mos holda yaratish, darsliklarni modernizatsiya qilish va ta'lim mazmunini hayotiy ehtiyojlarga moslashtirishga qaratilgan islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim sohasidagi islohotlarning sifatga ta'siri turli mezonlar va baholash usullari orqali tahlil qilinadi. Bunday baholash nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini o'lchash, balki uning jamiyat ehtiyojlariga qay darajada javob berishini aniqlash uchun ham muhimdir. Avvalo, islohotlarning ta'siri ta'lim sifatining asosiy ko'rsatkichlari orqali baholanadi. Ushbu ko'rsatkichlar o'quvchilarning bilim darajasi, o'qituvchilarning malakasi, o'quv dasturlarining zamonaviy talablarga mosligi va ta'lim infratuzilmasining rivojlanish darajasini o'z ichiga oladi.

O'zbekiston ta'lim tizimi islohotlari xalqaro baholash tizimlariga qo'shilish orqali ham yangi bosqichga o'tmoqda. PISA, TIMSS kabi dasturlarda ishtirok etish orqali mamlakat ta'lim sifati global miqyosda baholanmoqda. Ushbu dasturlar natijalari asosida ta'lim sifati bo'yicha zaif tomonlar aniqlanib, ularga tegishli chora-tadbirlar ko'rilmqda. Mazklur jarayon nafaqat milliy ta'lim tizimini, balki xalqaro hamkorlik ham mustahkamlanmoqda.

Ta'lim jarayonida aksiologik (qadriyatga yo'naltirilgan) yondashuvni qo'llash orqali yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu yondashuv orqali ta'lim jarayoniga ijtimoiy mas'uliyat, milliy qadriyatlar va global dunyoqarash singdirilmoqda. Shuningdek, aksiologik yondashuvning kontekstli o'qitish bilan uyg'unligi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Ta'limni isloh qilish jarayonlari davomida, jamiyat ehtiyojlariga mos ta'lim tizimini yaratish uchun xalqaro tajriba, milliy qadriyatlar va zamonaviy texnologiyalar uyg'unlashuvi davom ettiriladi. Shu orqali O'zbekiston ta'lim tizimi nafaqat milliy, balki xalqaro miqyosda ham o'z mavqeyini mustahkamlanmoqda.

O'qituvchilarning yangi pedagogik va raqamli texnologiyalarni o'zlashtirishi, darslarni interfaol usullarda o'tishi va individual

yondashuvni qo'llashi o'quv jarayonining sifatini oshiradi. Shu o'rinda o'qituvchilarga treninglar va amaliy seminarlar tashkil etish orqali o'qituvchilarning malakasini doimiy monitoring qilish va baholash orqali olib borilayotgan islohotlarning samaradorligi o'lchanadi.

Ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini rivojlantirish, zamonaviy laboratoriyalar, raqamli texnologiyalar va o'quv jihozlari bilan ta'minlanish darajasi ham islohotlarning ta'sirini baholashda muhim omil hisoblanadi. Agar ta'lim muassasalarida talabalarning innovatsion texnologiyalar bilan ishlash imkoniyati kengaysa, bu ham ta'lim sifatining oshganini ko'rsatadi. Shuningdek, islohotlarning ta'siri o'quv dasturlarining mazmuni va moslashuvchanligidan ham kelib chiqadi. Yangilangan o'quv dasturlari mehnat bozori talablariga mos bo'lsa va talabalarga zamonaviy kasblarni egallash imkonini bersa, bu islohotlarning samaradorligini bildiradi. Talabalar va bitiruvchilarning bandlik darajasi, mehnat bozoridagi muvaffaqiyati va kasbiy o'sishi ham ta'lim sifatiga baho berishning muhim ko'rsatkichlaridan biridir. Shu bilan birga, islohotlarning ta'lim sifatiga ta'siri ijtimoiy adolatni ta'minlash nuqtayi nazaridan ham baholanadi. Ta'lim olish imkoniyatlarining tengligi, ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj qatlamlar uchun yaratilgan sharoitlar va maxsus ehtiyojli talabalar uchun mo'ljallangan dasturlar islohotlarning natijasini ko'rsatadi.

Yana bir muhim jihat – islohotlar natijasida ta'lim tizimining xalqaro maydondagi obro'si va raqobatbardoshligi oshganini aniqlashdir. Ta'lim muassasalarining xalqaro reytinglardagi o'rni, xorijiy hamkorlik dasturlari ushbu yo'nalishda amalga oshirilgan ishlarning samaradorligini ochib beradi. Shu tariqa, islohotlarning ta'lim sifatiga ta'siri nafaqat ichki, balki xalqaro miqyosda baholanib, ularning muvaffaqiyat darajasi aniqroq aniqlanadi.

1.2. Ta'limda kompetentli yondashuv

XX asrning oxirida va XXI asrning boshlarida rivojlangan mamlakatlar mehnat bozorida jamiyatdagi shaxs qanday shaxsiy va kasbiy muammolarini hal qilish uchun ularda qanday qobiliyat va fazilatlarga ega bo'lishi kerak? degan savol keng jamoatchilik o'rtasida

muhoqama qilina boshladi. O'tgan asrning 70-yillarida AQShda insondagi bunday fazilatlarini e'tirof qilishda "kompetensiyalar" va "kompetentlik" tushunchalari qo'llanila boshlandi.

"Kompetensiyalar" va "kompetentlik" tushunchalarining turli adabiyotlarda talqini 1 va 2- jadvalda keltirilgan.

"Kompetentsiya" tushunchasiga berilgan tavsiflar

1-jadval

lex.uz/docs/3153714	"Kompetentsiya" – bu mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati
I.A.Zimnyaya	Kompetensiya – bu faoliyat va ta'limda eng yaxshi natijaga erishishga yordam beruvchi omillar (motivatsiya, qobiliyat, his-tuyg'u, bilimlar va ko'nikmalar) bo'lib, ular shaxsning mazkur faoliyat subyekti sifatida o'zini anglashiga olib
V.A.Slastenin	"Kompetensiya – bu shaxsning bilim, ko'nikma va malakalari, shuningdek, ularning ma'lum bir faoliyat sohasida muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur bo'lgan shaxsiy sifatlar majmuasidir."
A.V.Xutorskoy	"Kompetensiya – bu ta'lim oluvchining muayyan sohada sifatli va samarali faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab (me'yor) hisoblanadi"
I.P.Smirnov	"Kompetentsiya" - xodim hal qilishi kerak bo'lgan ish tavsiflarida aks ettirilgan kasbiy vazifalar to'plami
S.Ye.Shishov	"Kompetentsiya" - biror muammoga mos keladigan yechimni topishga imkon beradigan bilim va vaziyat orasida aloqa o'rnatishga imkon beradigan umumiy qobiliyat

M.E.Akmambetova	“Kompetentsiya” – bu shaxsiy fazilatlar, shuningdek, kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarning yig‘indisi tushuniladi
N Muslimov	“Kompetentsiya” (ingl. “competence” – “qobiliyat”) – faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish hisoblanadi.

“Kompetentlik” tushunchasiga berilgan tavsiflar

2-jadval

I.A. Zimnyaya	Kompetentlik - bu kasbiy yoki ta’lim faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirishni va o‘zini ushbu faoliyat subyekti sifatida anglashni ta’minlaydigan bilim, qobiliyat, ko‘nikma va qadriyatlarni o‘z ichiga olgan shaxsning integral sifati.
E.F.Zeer	Kompetentlik - bu kasbiy muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish uchun yaxlit bilim, ko‘nikma va shaxsiy fazilatlarni qo‘llash qobiliyati.
I.P.Smirnov	“Kompetentlik” bu – faoliyat davomida o‘zi erishgan ko‘nikma va qobiliyatlaridan foydalangan holda ko‘zlangan maqsadlarga erishish usullari va vositalarini har tomonlama bilish.
V.A.Slastenin	Kompetentlik - bu ijtimoiy talablarni hisobga olgan holda kasbiy vazifalarni amalga oshirishni ta'minlaydigan bilim, ko‘nikma va harakat usullarini samarali rivojlantirish.
N.Muslimov	“Kompetentlik” bu – talaba tomonidan alohida bilim va malakalarning egallanishi emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va amaliy harakatlarning o‘zlashtirilishi

Jadvallarda keltirilgan tavsiflardan ko‘rinadiki “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchasi turli mualliflar tomonidan turlicha ta’lqin

qilingan. Biroq, ko'pchilik mualliflarning tadqiqot ishlarida "kompetentsiya" biror faoliyat yoki harakatning samarali bajarilishi mazmunida izohlanilgan.

Ta'lim tizimida kompetentli yondashuv zamonaviy pedagogikaning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, uning maqsadi ta'lim jarayonini nazariy bilimlardan amaliy ko'nikma va qobiliyatlarni shakllantirishga yo'naltirishdir. Bu yondashuv ta'limning sifatini oshirish va ta'lim oluvchilarni hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun zarur bo'lgan maxsus va umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Mamlakatimizda kompetentli yondashuvni ta'lim jarayoniga joriy etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar ham olib borilmoqda. Ushbu kompetentli yondashuv milliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim omil sifatida ko'rilmoqda.

Kompetentli yondashuvning mohiyati, avvalo, talabalarni nazariy bilimlar bilan emas, balki ularni amalda qo'llay olish qobiliyatlari bilan jihozlashda namoyon bo'ladi. Bu jarayonda ta'lim mazmuni talabalarning turli hayotiy vaziyatlarda qaror qabul qilish, muammolarni hal qilish va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, tabiiy fanlarni o'qitishda nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlash, ijtimoiy fanlarda esa talabalarning muloqot qobiliyatlarini shakllantirish kompetentli yondashuvning samarali usullaridan hisoblanadi.

Kompetentli yondashuvning yana bir muhim jihatini ta'lim mazmunini amaliy ehtiyojlarga moslashtirishdir. O'zbekistonning ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar milliy va xalqaro me'yorlarga mos ravishda ta'lim dasturlarini takomillashtirish, o'quv materiallarini modernizatsiya qilish va innovatsion metodlarni joriy etishga qaratilgan. Bu jarayonda ta'limda individual yondashuvni qo'llash, talabalarning qiziqishlarini hisobga olish va ularning shaxsiy rivojlanishlarini ta'minlash ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Kompetentli yondashuv, shuningdek, ta'lim jarayonini ijtimoiy hayot bilan uyg'unlashtirishni nazarda tutadi. Talabalarni mehnat bozoriga tayyorlash, ularga raqobatbardosh kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish va ularni zamonaviy texnologiyalarni qo'llashga o'rgatish

bugungi kundagi asosiy maqsadlardan biridir. Shu bilan birga, ushbu yondashuv talabalarning mustaqil fikrlash, mas'uliyatni his qilish va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

Ta'limda kompetentli yondashuvni samarali amalga oshirish uchun pedagogik faoliyatning barcha yo'nalishlarida uzluksiz islohotlarni olib borish talab qilinadi. Milliy ta'lim dasturlarini takomillashtirish, zamonaviy metodlarni kengaytirish, pedagoglarning kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash va ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish bu borada muhim ahamiyatga ega. Shu orqali nafaqat ta'lim sifati oshadi, balki yoshlarning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlashga ham zamin yaratiladi.

1.3. O'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar

O'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda va talabalarni bilim va ko'nikmalarga ega ijtimoiy jihatdan faol shaxs sifatida shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta'lim muhitida o'qituvchilar nafaqat ma'lumot beruvchilar, balki o'quv jarayonining faol ishtirokchilari va yo'naltiruvchilari bo'lib, talabalarning shaxsiy ehtiyojlari va qiziqishlarini inobatga oluvchi metodlarni qo'llashlari zarur.

O'qitish metodlari ta'lim jarayonini rejalashtirish va amalga oshirish uchun pedagog va talaba o'rtasidagi o'zaro hamkorlik usulidir. Ular asosan uch guruhga bo'linadi: **an'anaviy, innovatsion va integratsion** metodlar. An'anaviy metodlar, masalan, ma'ruza, suhbat va ko'rsatma berish, asosiy bilimlarni yetkazishda qo'llanadi. Biroq, zamonaviy ta'lim talablariga javob beruvchi innovatsion metodlar ta'lim jarayonini faollashtirishga qaratilgan bo'lib, ular orasida muammoli o'qitish, o'yinli o'qitish va hamkorlikda o'qitish metodlarini sanab o'tish mumkin.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar esa ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llashni anglatadi. Bu texnologiyalar ta'lim sifatini oshirish, talabalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish va individual rivojlanishlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Muammoli o'qitish zamonaviy pedagogik texnologiyalarning samarali usullaridan biri bo'lib, talabalarda mustaqil fikrlash, muammolarni aniqlash va ularni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu texnologiya talabalarning hayotiy tajribalarini hisobga olgan holda, ularga yangi bilimlarni amalda qo'llash imkonini beradi. Masalan, fizika yoki kimyo fanlarini o'rgatishda muammoli vaziyatlar yaratish va ularni birgalikda yechish talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Loyiha asosida o'qitish esa talabalarning ijodkorligi va tashabbuskorligini oshirishga qaratilgan. Bu texnologiya doirasida talabalar kichik guruhlariga bo'linib, real muammolarni hal qilish uchun birgalikda ishlaydilar. Masalan, ekologiya fanida talabalar atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha loyiha tayyorlab, o'z ilmiy ishlanmalari va takliflarini taqdim etadilar. Bu jarayon ularning amaliy ko'nikmalarini rivojlantiradi va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini mustahkamlaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarda kollaborativ(hamkorlikda) o'qitish alohida o'rin tutadi. Ushbu texnologiya talabalarning hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi va jamoaviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu usulda har bir talaba jamoaning ajralmas qismi sifatida o'z hissasini qo'shadi, bu esa ularning o'zaro muloqot qilish qobiliyatini oshiradi.

Interaktiv metodlar, jumladan, rolli o'yinlar, munozaralar va simulyatsiyalar, o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Bunday yondashuvlar talabalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularda tahliliy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Ta'lim jarayonida o'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning uyg'unlashuvi ta'lim sifatini oshirishning muhim shartidir. Ushbu yondashuvlar talabalarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmalarga aylantirishga yordam beradi. Bu esa, o'z navbatida, ularning jamiyatda raqobatbardosh va faol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogikaning asosiy maqsadi talabalarning shaxsiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda, ularda hayotiy ko'nikma va qobiliyatlarni shakllantirishdir. Shu sababli o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatlarida yangi metod va texnologiyalarni doimiy ravishda qo'llab, ta'lim jarayonini yanada samarali qilishlari lozim.

O'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar bugungi kunda ta'lim tizimining ajralmas qismi hisoblanadi. Bu metodlar va texnologiyalar talabalarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etish, ularda mustaqil fikrlash va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan an'anaviy va innovatsion metodlarning uyg'unligi talabalarning bilimga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularni o'z hayotlarida muvaffaqiyatli qo'llanadigan shaxsiy ko'nikmalar bilan ta'minlaydi. Quyida o'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy turlari va ulardan foydalanish misollari keltiriladi.

Innovatsion o'qitish metodlari. Innovatsion o'qitish metodlari talabalarni o'qish jarayonida faol ishtirok etishga undaydi va ularda ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Muammoli o'qitish metodi bu borada samarali yondashuvlardan biridir. Bu metodda talabalarga ma'lum bir muammo qo'yiladi va uni birgalikda hal qilish jarayonida ularda analitik va ijodiy fikrlash rivojlanadi. Masalan, kimyo darsida pedagog «Atrof-muhitni ifloslanishdan qanday himoya qilish mumkin?» degan savolni qo'yishi mumkin. Bu savol asosida talabalar ekologik muammolarni tahlil qilish va ular turli yechimlarni taklif qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Kollaborativ o'qitish metodi. Kollaborativ o'qitish metodi ta'lim jarayonida jamoaviy ishlashni ta'minlashga qaratilgan. Bu metod yordamida talabalar kichik guruhlariga bo'linib, birgalikda muayyan vazifalarni bajaradilar. Masalan, talabalarga J. Maxwellning elektromagnit to'lqinlar haqidagi asarlarini tahlil qilish va undagi asosiy g'oyalarni aniqlash vazifasini berish mumkin. Bu orqali talabalarga nafaqat fizika bilimlarini chuqurlashtirish, balki ilmiy fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini ham rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, guruhda ishlash orqali ular o'zaro fikr almashish va kompleks ilmiy masalalarni birgalikda hal qilish tajribasini orttiradilar. Bu metod talabalarda fizikaviy jarayonlarni yanada yaxshiroq tushunishga, hamda jamoada ishlashga oid muhim kompetensiyalarni shakllantirishga imkon yaratadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Bugungi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi. Onlayn platformalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv ta'lim dasturlari o'quv jarayonini yanada samarali qilish imkonini bermogda. Masalan, masofaviy ta'lim platformalari orqali talabalar o'zlari istagan joyda va vaqtda ta'lim olishlari mumkin. «Google Classroom», «Moodle» yoki «Zoom» kabi platformalar masofaviy ta'limni tashkil etishda keng qo'llanilmoqda.

Virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar. Tabiiy fanlar, masalan, fizika yoki kimyo darslarida virtual laboratoriyalar va simulyatsiyalar juda foydali. Talabalar tajribalarni real sharoitda amalga oshirish imkoniga ega bo'lmasa, virtual laboratoriyalar ularga nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi. Masalan, kimyo fanida turli moddalarning reaksiyalarini virtual muhitda kuzatish va tahlil qilish orqali talabalar mavzuni chuqurroq o'rganishlari mumkin.

Loyiha asosida o'qitish texnologiyasi. Loyiha asosida o'qitish texnologiyasi talabalarni real hayotdagi muammolarni hal qilishga jalb etadi. Ushbu texnologiya ijodiy yondashuv va amaliy faoliyatni rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, geografiya darsida «Mening shahrim ekologiyasi» mavzusida loyiha tayyorlash topshirig'i berilishi mumkin. Talabalar shahar ekologik holatini o'rganib, mavjud muammolarni tahlil qilib, ularning yechimiga oid takliflarni tayyorlaydilar. Bu jarayon ularga tadqiqotchilik va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Interaktiv ta'lim texnologiyalari. Interaktiv ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonida talabalar va o'qituvchilar o'rtasidagi faol hamkorlikni ta'minlaydi. Interaktiv doskalar, testlar va elektron materiallardan foydalanish talabalarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. Masalan, interaktiv doskalar orqali o'qituvchi fizikaviy jarayonlarni, masalan, haroratning o'zgarishini yoki elektr zaryadining ta'sirini real vaqtda ko'rsatishi mumkin. Elektron testlar va simulyatsiyalar orqali esa talabalar o'z bilimlarini tekshirib, tezkor ravishda javob olishlari mumkin.

Bu metodlar talabalar uchun masalalarni hal qilishni osonlashtiradi va fizikaviy hodisalarni tushunishni yanada samarali qiladi.

Blended Learning (aralash ta'lim). Aralash ta'lim modeli an'anaviy va onlayn ta'limning uyg'unlashuvidir. Bu modelda talabalar ma'lum bir qismini auditoriyada o'qib, qolgan qismini masofadan o'rganishadi. Masalan, dars davomida pedagog mavzuning asosiy qismini tushuntiradi, keyin esa talabalarga masofaviy platforma orqali mustaqil ishlash uchun materiallar taqdim etiladi. Bu usul ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi va talabalarda mas'uliyat hissini rivojlantiradi.

Refleksiv o'qitish texnologiyasi. Refleksiv o'qitish texnologiyasi talabalarning o'z-o'zini baholash va o'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, dars yakunida talabalarga o'zlarining bugungi darsdagi yutuqlari va kamchiliklarini yozib berish topshirig'i beriladi. Bu ular uchun o'z ustida ishlash va o'zlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqorida keltirilgan metodlar va texnologiyalar zamonaviy ta'limda o'quv jarayonini yanada samarali qilish va talabalarning bilim olishga bo'lgan qiziqishini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo'llash talabalarning nafaqat bilim olish, balki mustaqil fikrlash, jamoaviy ishlash va hayotiy muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu bois, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish va ularni doimiy ravishda takomillashtirish bugungi ta'limning eng muhim vazifalaridan biridir.

1.4. Ta'limda axborot kommunikasion texnologiyalar

Axborot-kamunikatsiya texnologiyalari (AKT) bugungi kunda ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan va o'qitish jarayonini samarali tashkil etish, talabalar bilim olish jarayonini osonlashtirish hamda ta'limni innovatsion tarzda uzatish uchun keng qo'llanilmoqda. Axborot-kommunikatsion texnologiyalari-ning ta'limda qo'llanilishi, talabalar uchun bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish, pedagoglar uchun esa yangi pedagogik usullarni joriy etish imkonini yaratadi. Bu texnologiyalar nafaqat o'qitish jarayonini optimallashtiradi, balki

talabalar faolligini oshiradi, mustaqil o'rganishga undaydi va jahon miqyosidagi ta'lim resurslariga tez va oson kirishni ta'minlaydi.

Axborot-kommunikatsion texnologiyalari ta'lim tizimida qanday qo'llaniladi?

Kompyuter va internet: Bugungi kunda kompyuter va internetning ta'limda qo'llanilishi kengayib bormoqda. Talabalar va pedagoglar internet tarmog'idan dars materiallari, videodarslar, ilmiy maqolalar, elektron kitoblar va boshqalarni izlash uchun foydalanadilar. Misol uchun, "Google Scholar" orqali ilmiy maqolalar izlash, "YouTube"dagi ta'lim kanallaridan videodarslar olish va "Khan Academy" kabi onlayn platformalardan bepul ta'lim olish imkoniyatlari mavjud.

Masalan, <https://mk.bimm.uz/course?c=7c5ebf1dfcc8a2530baff314b769975c>. <https://scholar.google.com>.
<https://charts.livegap.com/?lan=ru#TypesofCharts>.
<https://learningapps.org>. <https://phet.colorado.edu/en/simulations/filter?ssubjects=work-energy-and-power&type=html>,

Masofaviy ta'lim: Masofaviy ta'lim texnologiyalari internet orqali ta'lim olishni ta'minlaydi va talabalar uchun o'z vaqtida va joyida ta'lim olish imkoniyatini beradi. Masofaviy ta'lim platformalarida talabalar dars materiallarini o'qish, testlarni bajarish, forumlarda muhokama qilish, videodarslarni tomosha qilish va pedagog bilan masofaviy tarzda aloqada bo'lish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Misol uchun, "Moodle", "Google Classroom", "Zoom" va "Microsoft Teams" kabi platformalar masofaviy ta'limda faol qo'llaniladi.

Interaktiv ta'lim vositalari: Interaktiv doskalar, ta'lim dasturlari va boshqa o'quv texnologiyalari yordamida pedagoglar talabalar uchun yanada samarali va qiziqarli ta'lim berish imkoniyatiga ega. Interaktiv doska yordamida pedagog ma'ruzalarni o'qitish va talabalar bilan bevosita aloqada bo'lish orqali ta'lim jarayonini faallashtiradi. Shu bilan birga, talabalar mavzularni o'zlarining fikr va tushunchalari bilan ifodalashlari mumkin.

Elektron kitoblar va multimedia materiallar: Elektron kitoblar, audio va video materiallar ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Talabalar uchun an'anaviy kitoblarni o'qishdan tashqari, multimedia

vositalaridan (rasmlar, videolar, animatsiyalar) foydalanish ularga materialni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Masalan, talabalar tabiiy(fizika, kimyo va biologiya) fanlarga oid amaliy laboratoriya ishlarini video yoki jarayonlarni animatsiya ko‘rinishida ko‘rishlari mumkin.

Onlayn testlar va baholash tizimlari: Axborot-kommunikatsion texnologiyalari talabalar bilimini baholashni yanada osonlashtiradi. Masalan, Onlayn testlar orqali avtomatik baholash tizimlari pedagoglarga talabalar bilimini tez va samarali tarzda baholash imkonini beradi. «Quizlet» yoki «Kahoot!» kabi platformalar orqali talabalar testlarni yechadilar va o‘zlarining imkonyatlarini baholaydilar.

Veb-saytlar va onlayn resurslar: Talabalar uchun ta’lim jarayonini boyitadigan veb-saytlar va onlayn resurslar mavjud. Masalan, matematikani o‘rganishga yordam beruvchi “Brilliant.org” yoki fizikani o‘rganish uchun “Phet” kabi resurslar talabalar uchun darslardan tashqari o‘rganish imkoniyatini beradi. Talabalarga bu saytlar mavzuni chuqurroq o‘rganishlariga va turli xil interaktiv materiallar bilan tanishishlari imkon beradi.

Simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar: Tabiiy fanlarni o‘qitishda, masalan, fizika, kimyo va biologiya darslarida simulyatsiyalar va virtual laboratoriyalar katta rol o‘ynaydi. Talabalar ushbu texnologiyalar yordamida murakkab tajribalarni o‘rganadilar, ular bilan ishlashda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantiradilar. Masalan, kimyo laboratoriyasida turli kimyoviy reaksiyalarni virtual muhitda amalga oshirish talabalar uchun xavfsiz va samarali tarzda o‘rganish imkonini beradi.

Ta’lim dasturlari va ilovalar: Ta’lim dasturlari va mobil ilovalar talabalar bilim olishda yordam beradi. Masalan, “Duolingo” yoki “Memrise” kabi til o‘rganishga mo‘ljallangan ilovalar talabalar uchun yangi tilni o‘rganishda yordam beradi. Shuningdek, matematika, fizikadan interaktiv mashqlarni o‘z ichiga olgan ilovalar ham mavjud. Ushbu dasturlar talabalar uchun o‘z bilimlarini mustahkamlash va mustaqil ravishda o‘rganish imkoniyatini beradi.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'limdagi afzalliklari

Qulaylik va moslashuvchanlik: O'qitish jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining asosiy afzalliklaridan biri qulaylik va moslashuvchanlikdir. Masofaviy ta'lim platformalari va onlayn resurslar talabalar uchun istalgan vaqtda va joyda ta'lim olish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, cheklangan vaqtlarda yoki uzoq masofalardagi ta'lim jarayonlarida foydalidir.

Faollik va motivatsiya: AKT yordamida ta'limda talabalar faolligi oshadi. Talabalar interaktiv materiallar bilan ishlash, o'z bilimlarini amaliyotda sinab ko'rish orqali ko'proq motivatsiya topadilar. Shuningdek, talabalar onlayn testlar va baholash tizimlari orqali o'z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishi: Pedagoglar uchun AKT yordamida yangi pedagogik yondashuvlarni o'rganish va ularni talabalar uchun yetkazish imkoniyati mavjud. Bu ularning kasbiy faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Ta'limda axborot-kommunikatsion texnologiyalarining qo'llanilishi ta'lim jarayonini yanada samarali va qiziqarli qiladi. Talabalarga o'quv materiallarini o'rganishning yangi imkoniyatlarini yaratadi, pedagoglar uchun esa yangi pedagogik metodlarni joriy etish va ulardan samarali foydalanish imkoniyatini beradi. AKT ning ta'limga integratsiyasi talabalar uchun mustaqil fikrlash, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va ta'limga bo'lgan qiziqishni oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'limda qo'llanilishi zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan.

II BOB. KONTEKSTLI TA'LIM

Kontekst (contextus) – lotincha so'z bo'lib, qo'shilish, ulanish, bog'lanish kabi ma'nolari anglatadi. Izohli lug'atlarda "kontekst" jo'natuvchi, qabul qiluvchi, xabar, uzatish usuli kabi tushunchalar mazmunida izohlanilgan. Demak, har qanday kontekstda aniq bir obyekt va uning atrofidagi hodisalar bilan qandaydir bog'langanlik bo'ladi. Shu tariqa adabiyotlar "Kontekst"ni lug'aviy ma'nosiga ko'ra uni psixologik kategoriya sifatida qaralgan.

Bugungi kunda ta'limda qo'llanib kelinayotgan yondashuvlar orasida ***kontekstli o'qitish, raqamli texnologiyalardan foydalanish, integratsion yondashuvlar va kompetensiyalarga asoslangan ta'lim*** muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni talabalarni individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos holda rivojlantirish imkonini beradi. Bu esa nafaqat talabalarni, balki pedagoglarni ham yangi kompetensiyalarni shakllantirishga undaydi.

O'qitishning kontekst texnologiyasi A.A.Verbitskiy va uning ilmiy maktabi tomonidan o'tgan asrning 90-yillardan boshlab o'rganilgan. A.A.Verbitskiyning ta'rifiga ko'ra, insonda hayotiy faoliyatining har qanday holatining konteksti bu insonning ichki va tashqi faoliyatlari bo'lib, u muayyan vaziyatni idrok etish, tushunish va o'zgartirishga ta'sir qiladi, ya'ni *ichki kontekst* – har bir shaxsning individual psixologik xususiyatlari, bilimi va tajribasiga; *tashqi kontekst* – esa shaxsning harakat holatining obyektiv, ijtimoiy-madaniy kabi boshqa xususiyatlarga bog'liq. Demak, aqliy faoliyatni aks ettirishning barcha darajalari ichki va tashqi kontekstlar ishtirok etadi.

Kontekstli ta'limning pedagogik nazariyasi zamonaviy ta'lim tizimida alohida ahamiyat kasb etadi, chunki u o'quv jarayonini real hayotiy sharoitlar, jamiyat va muhit talablariga moslashtirishga qaratilgan. Ushbu nazariya talabalarga nafaqat nazariy bilimlarni, balki ularning amaliy qo'llanilishi bo'yicha chuqur ko'nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Mazkur yondashuv ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, talabalarning tanqidiy fikrlash

qobiliyatlarini rivojlantirishga, shuningdek, turli muammolarni hal etish bo'yicha ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi o'zgaruvchan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik sharoitlarda kontekstli ta'limning dolzarbligi tobora ortib bormoqda. Ta'lim tizimlarini globalizatsiya, raqamli innovatsiyalar va ijtimoiy o'zgarishlar bilan uyg'unlashtirish zamonaviy ta'lim muhitining asosiy talablari qatoriga kiradi. Shu bilan birga, har bir jamiyat va madaniyatga xos bo'lgan an'analar, qadriyatlar va ehtiyojlarga mos tarzda ta'lim berish o'quv jarayonida yetakchi tamoyillardan biri hisoblanadi. Kontekstli ta'limning pedagogik yondashuvi, ushbu o'zgarishlarga moslashishda, o'zining moslashuvchanligi va innovatsion imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Natijada, bu yondashuv talabalarning intellektual va ijtimoiy salohiyatini maksimal darajada oshirishga qaratilgan strategik tamoyillarni amalga oshirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu yondashuvning ahamiyati zamonaviy ta'lim tizimlarining maqsadli rivojlanishini ta'minlash va jamiyat oldidagi dolzarb masalalarni hal qilish uchun zarur bo'lgan malakali mutaxassislarni tayyorlashda yaqqol namoyon bo'ladi.

2.1.Kontekstli ta'lim nazariyasi

Yangi turdagi ta'limning barcha bosqichlarida konseptual asos sifatida xizmat qiluvchi pedagogik nazariya quyidagi muhim talablarni qondirishi lozim:

1. **Ilmiy va amaliy asoslanganlik:** nazariya ilmiy va pedagogik hamjamiyat tomonidan e'tirof etilgan bo'lishi zarur. Bu uning ilmiy dalillarga asoslanganligini, pedagogik tajriba va innovatsiyalarni o'z ichiga olganligini ta'minlaydi.
2. **Shaxsga yo'naltirilganlik:** har bir talabaning individual salohiyatini rivojlantirish imkonini berishi kerak. Bu nazariya talabalarning ijodiy faolligi va o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyatlarini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bo'lishi lozim.
3. **Innovatsion salohiyat:** turli empirik innovatsiyalarni tushunish va ularni izohlash imkoniyatini beradigan yetarli nazariy salohiyatga

ega bo'lishi lozim. Bu ta'lim jarayonida zamonaviy yondashuvlarni qo'llashga imkon yaratadi.

4. **Ta'lim va tarbiya uyg'unligi:** talabalar faoliyatining moddiy-texnologik (o'qitish) va ijtimoiy-axloqiy (tarbiya) jihatlarini bir butun oqim sifatida idrok etish imkoniyatini taqdim etishi kerak. Ushbu uyg'unlik orqali ta'lim va tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan maqsadlariga erishiladi.
5. **Islohotlar uchun prognozlash imkoniyati:** pedagogik nazariya ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha amaliy qadamlarni prognoz qilish, ilmiy asoslash va samarali amalga oshirish uchun vosita bo'lib xizmat qilishi lozim.
6. **Texnologik yondashuv:** nazariya texnologik xususiyatlarga ega bo'lishi, ya'ni innovatsion ta'lim jarayonini loyihalashtirish va amalga oshirishning aniq usullari va metodlarini belgilash imkonini taqdim etishi zarur.
7. **Faoliyat modullari asosini yaratish:** nazariya asosiy ta'lim dasturlari tuziladigan faoliyat modullari to'plamini aniqlash va ishlab chiqish uchun asos bo'lishi kerak. Bu ta'lim jarayonining tarkibiy elementlarini tizimli ravishda boshqarish imkonini beradi.

Ta'lim jarayonida kontekst nafaqat o'qitish texnologiyalarini, balki ijtimoiy amaliyotning barcha jihatlarini ham aks ettiradi. Shunday qilib, kontekstli yondashuv shaxsni rivojlantirish va ta'lim sifatini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

2.2. Kontekstli ta'lim tamoyillari

Pedagogikada tamoyillar ko'p yillik ta'limdagi tajribalar hamda nazariy umumlashtirishlar natijasidan kelib chiqadi va pedagogik jarayonning umumiy yo'nalishi, uning maqsadlari, mazmuni va tashkil etilishini belgilaydi, ya'ni jarayonning barcha bo'g'inlarida o'z aksini topadi.

Ta'lim tamoyillari ta'lim amaliyotini ikki xil usulda belgilaydi: *bevosita ta'sir orqali* (pedagog o'z faoliyatini turli vaziyatda muayyan qoidalar asosida tashkil qiladi), *didaktik tizim orqali* (bunda barcha

tamoyillar birgalikda qo'llanilib pedagogik faoliyatning muayyan konsepsiyasini shakllantiradi).

Tamoyillar ta'lim jarayonida pedagog va talabaning barcha faoliyatini belgilaydi, qoidalar esa jarayonning alohida jihatlari va bo'g'inlariga ta'sir ko'rsatadi. O'zbek tili izohli lug'atida ta'limga oid "tamoyil" quyidagicha izohlanilgan. Tamoyillar – ta'lim jarayonini loyihalashga oid nazariy qoidalar, g'oyalar va talablar tizimidir. Ular ta'limning maqsadi, mazmuni, pedagogik texnologiyalari, pedagoglar va talabalarning faoliyatlarida amalga oshiriladi.

Yuqorida keltirilganlardan kelib chiqib, **kontekstli ta'limning asosiy tamoyillari** quyidagilardan iborat:

- Talabaning o'quv faoliyatiga shaxsiy jalb etilishini pedagogik jihatdan ta'minlash tamoyili;
- Talabalarning o'quv faoliyatida mutaxassislarning professional faoliyati mazmuni, shakllari va shartlarini uzviy modellashtirish tamoyili;
- Ta'lim mazmuni va uni ta'lim jarayonida amalga oshirishning muammoli xarakterda tashkil etilishi tamoyili;
- Talabalar o'quv faoliyatining tashkil etilish shakllarini ta'lim maqsadlari va mazmuniga moslashtirish tamoyili;
- Ta'lim jarayoni subyektlari (pedagog va talabalar, talabalar o'zaro) o'rtasidagi hamkorlik, shaxslararo o'zaro ta'sir va dialogik muloqotning ustuvorligi tamoyili;
- Yangi va an'anaviy pedagogik texnologiyalarni pedagogik jihatdan asoslangan holda uyg'unlashtirish tamoyili;
- Talabaning hayoti va ta'limida shakllangan madaniyatlararo, psixologik, milliy-madaniy, axloqiy-ma'naviy, diniy, gender va boshqa xususiyatlar asosida kelayotgan axborotga nisbatan "qarama-qarshi" ma'no hosil qiluvchi ta'sirni hisobga olish tamoyili;
- Ta'lim oluvchining ta'lim jarayonidagi faoliyatini bir yo'nalishda olib borishda o'qitish va tarbiyaning birligi tamoyili.

2.3. Kontekstli ta'limda pedagogik texnologiyalar

Kontekstli ta'limning pedagogik texnologiyalari yuqorida keltirilgan tamoyillar, ta'lim va tarbiya maqsadlari, ta'lim dasturlarining mazmuni, ta'lim olish shakllari (kunduzgi, sirtqi, masofaviy), ta'lim muhiti turi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya vositalarining mavjudligi, talabalarning tarkibi va ularning kasbiy tayyorgarlik yo'nalishlariga hamda shaxsiy ehtiyojlarga asoslanib pedagoglar o'z faoliyatini loyihalashtiradi.

Kontekstli ta'limning asosiy tamoyillariga tayangan holda maxsus texnologiyalar majmuasini ishlab chiqish va amalga oshirish – pedagogning ijodiy faoliyati doirasidir. Pedagog ushbu majmuani yaratishda barcha innovatsion ta'lim shakllari, dasturlar, an'anaviy va boshqa usullardan, foydalanish mumkin.

Ushbu jarayonda professional faoliyatning predmet-texnologik va ijtimoiy-madaniy haqiqatlari, ilmiy tushunchalar tizimida “qatlamlangan” va didaktik shakllarga moslashtirilgan holda, talabalarning o'quv-bilish faoliyatida real holatlar sifatida aks ettirilishi va shu orqali ularga o'z nazariy bilimlarini hayot va professional amaliyotga tadbiq etishda yordam berilishi lozim.

2.4. Kontekstli ta'lim mazmunini loyihalashtirishda muammoli yondashuv

Pedagogning kasbiy faoliyatd muammoli vaziyatlar har doim ham aniq bo'lmaydi. Inson duch keladigan vaziyatlar har doim ehtimoliy, qarama-qarshi, muammoli bo'lib, bu ularni o'z ichiga olgan odamlar o'rtasida muloqot va fikrlashning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Muammoli vaziyatni, shaxs faoliyatini amalga oshirish sharoitlari va holatlari orasidagi qarama-qarshilikni va aniq yechimga ega bo'lmagan munosabat sifatida yuzaga keladi. Faoliyat jarayonida, masalan, oldingi o'zlashtirilgan bilimlar yordamida nazariy yoki amaliy vazifani bajarishning imkonsizligi haqidagi qarama-qarshilikni anglash, subyekt tomonidan intellektual qiyinchilik sifatida his qilinadi. Bu yangi

bilimlarga, ya'ni muammoni hal qilish uchun zarur bo'lgan noma'lum narsaga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqaradi va bu fikrlashni faollashtiradi.

Muammolar uchun dastlabki umumiy manba muammoli vaziyat bo'lib, u obyektiv va subyektiv komponentlarni o'z ichiga oladi. Har qanday hayotiy yoki professional vaziyatning obyektiv komponentlari har doim ehtimoliy, qarama-qarshi bo'lib, unda alternativ, ortiqcha, yetishmaydigan, qisman noto'g'ri ma'lumotlar va hokazo mavjud.

Shunday qilib, muammoli vaziyatlar allaqachon o'rganilgan va talaba tomonidan "eslab qolingani" bilimlarni qo'llash orqali hal qilib bo'lmaydi. Muammoli vaziyatning komponentlarini tahlil qilish jarayonida talaba zarur va yetarli ma'lumot (muammoli vaziyatdagi noma'lum) larni topib, ularni ma'lum bir usul bilan o'zgartirish orqali kerakli munosabatga olib keladigan bo'lsa, muammoli vaziyat vazifaga aylanadi.

Talaba tomonidan muammoli vaziyatni tahlil qilish jarayonida uning fikrlashi faol holatga o'tadi. Natijada talaba ongida muammoni vazifaga aylantirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni izlashga yo'naltirilgan maqsadlar g'oyasi yuzaga keladi va uning yechimini topish usulini aniqlashga harakat qiladi.

Muammo muammoli vaziyatni tahlil qilish jarayonida yuzaga keladi, agar shaxs unda vazifaga aylantirish uchun zarur va yetarli obyektiv komponentlarni (ma'lumotlarni) topa olmasa.

Muammo qarama-qarshi holat sifatida anglanadi, unda bir xil ob'ektlar, hodisalar va ular o'rtasidagi munosabatlar haqida tushunchalar turli yoki hatto qarama-qarshi pozitsiyalarda bo'ladi. Bu formal-mantiqiy emas, balki yagona predmet, hodisa yoki jarayon ichidagi mazmunli qarama-qarshilik bo'lib, yangi bilim yoki hatto yangi nazariyani qurishni talab qiladi, bu orqali bu qarama-qarshilik hal qilinishi mumkin.

Vazifaning izlanayotgan narsa bo'lishidan farqli o'laroq, avvaldan muallif tomonidan belgilangan yoki pedagog tomonidan tayinlangan, muammoli vaziyatning markaziy zanjiri noma'lumdur. Uning ochilishi odamdan noma'lumning mohiyati va uning izlanish sohasiga oid gipotezalarni ilgari surishni va keyin ushbu gipotezalarni tasdiqlovchi yoki rad etuvchi tadqiqotlarni tashkil etishni talab qiladi. Bu esa

maqsadlarni belgilash va amalga oshirish jarayonlarining yuzaga kelishiga sabab bo'ladi.

Talabalarining muammolarni hal qilish jarayonidagi rivojlantiruvchi ta'sir, ularning yangi bilimlarga, maqsadlarni belgilash va amalga oshirishga bo'lgan ehtiyojining situatsion tarzda paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bu jarayon yetishmayotgan bilimni qidirish, uni topish va muammoni vazifaga yoki bir qator vazifalarga aylantirish uchun kerakli yechimlarni izlashni o'z ichiga oladi. Bularning barchasi samarali fikrlashning ishga tushirilishi bilan bog'liq bo'lib, natijada talabada psixologik yangilanishlar yuzaga keladi, bu esa uning rivojlanishidagi mikro-etapni tashkil etadi. O'quv faoliyati talaba uchun shaxsiy ma'noga to'ladi, u "insoniylashtiriladi", gumanistik bo'ladi.

Psixologiya va ta'lim amaliyotida "vazifa" va "muammo" tushunchalari ko'pincha aralashtiriladi yoki teng ma'noda ishlatiladi. Ko'pincha muammo murakkab o'quv vazifasini anglatadi, bu, masalan, katta hisoblashlar yoki o'zgartirishlarni talab qiladi. Ammo murakkablik vazifa va muammo o'rtasidagi sifatli farqni aniqlovchi mezon bo'la olmaydi. Ko'pgina mualliflar vazifalar qatoriga ma'lumotlarning etishmasligi yoki ortiqchaligi, shartlarning noaniqligi, yechimni topish uchun vaqt cheklovlari kabi muammolarni ham kiritadi. Biroq, agar vazifaning hech bo'lmasa bir elementi talaba uchun psixologik qiyinchilikni keltirib chiqaradigan bo'lsa, bu endi vazifa emas, balki muammoga aylanadi.

Muammo va vazifaning umumiy kelib chiqish manbai (muammoli vaziyat), ularning aniq belgilangan ta'rifi, vazifa yoki muammo sifatida tushunilishining shaxsiy kontekstdan bog'liqligi, ularning ma'nosining "tebranishi" va adabiyotda "muammoli vazifa", "ijodiy vazifa", "evristik vazifa" kabi atamalarining paydo bo'lishiga olib keladi, fikrlashni vazifalarni hal qilish qobiliyati sifatida talqin qilishga olib keladi.

Fikrlash, texnik ijodkorlik va boshqa sohalarida o'tkazilgan tadqiqotlarda, ishtirokchilarga aslida muammolar, ya'ni qarama-qarshiliklarni aniqlash, gipotezalarni taklif qilish va ularni bartaraf etishni tekshirish talab qilinadigan vazifalar beriladi. Vazifa va muammo o'rtasidagi ma'no chegaralarining noaniqligi, ularning o'zaro o'tishlarini

va yaxshi aniqlangan formallashgan vazifalardan tortib, noaniq vazifalargacha bo'lgan butun sohani qamrab oladigan kontinyum maydonini ko'rsatadi. Shuningdek, insonning subyektiv konteksti ham muhim: bir kishi uchun vaziyat muammoli bo'lsa, boshqa bir kishi uchun, tegishli bilim va tajribaga ega bo'lganda, bu vazifa bo'lishi mumkin.

Muammoli, nafaqat vazifaviy, yondashuv talabani ijodiy rivojlanishiga, uning samarali fikrlashiga imkon yaratishini isbotlash uchun, talabani harakatlar yo'lidagi farqni vazifaviy va muammoli yondashuvlar bilan solishtirish mumkin.

Vazifaviy yondashuv: tayyor vazifaning shartlarini tahlil qilish — Hal qilish usulini eslash — Vazifani hal qilish — Etalon javob bilan rasmiy tekshirish. Talaba vazifaviy yondashuvdagi tanish jarayoni qisqa bo'lib, u reproduktiv, bajaruvchidir. Bu to'liq o'quv jarayoni bo'lib, professional faoliyatda ko'pincha uchramaydi. Tadqiqotchi pozitsiyasida talabalar faqat vazifaning shartlarini tahlil qilish bosqichida bo'ladi.

Muammoli yondashuv: muammoli vaziyatni tahlil qilish — Muammoni anglash — Yetishmayotgan ma'lumotni qidirish — Gipoteza ilgari surish — Gipotezani tekshirish va yangi bilim olish — Muammoni vazifaga (vazifalarga) aylantirish — Hal qilish usulini izlash — Vazifani hal qilish — Yechimni tekshirish — Vazifaning to'g'riligini isbotlash — Muammoni hal qilish. Talaba muammoli yondashuvdagi bilish faoliyati ancha uzoq, qiziqarli va fikrlash hamda shaxsni rivojlantirish nuqtai nazaridan samaralidir. Talaba tadqiqotchi pozitsiyasida ishning barcha bosqichlarida, faqat amaliy vazifani hal qilish bosqichida bo'lmaydi.

Vazifa va muammo bosqichlari hamda talabalar faoliyatining mazmunini taqqoslash, faqat muammoli yondashuv talabalarning fikrlash va shaxsini rivojlantirish imkoniyatlarini ta'minlaydi.

Inson uchraydigan barcha vaziyatlar uch turga bo'linadi: tipik, noan'anaviy va yangi vaziyatlar, ularni hal qilishda har qanday malakali mutaxassis kompetent bo'lishi kerak. Noan'anaviy va yangi muammoli vaziyatlarni individual hal qilish talaba yoki talabani ijodiy faoliyat tajribasini, hamda haqiqiylikka bo'lgan hissiy-axloqiy munosabatni shakllantiradi.

Ushbu bo'limda keltirilgan fikrlar muammoli ta'limni alohida pedagogik tizim sifatida ko'rsatish emas. Muammoli ta'lim keng tarqalgan pedagogik tizimga aylanishi mumkin emas, chunki bir qator sabablarga ko'ra: 1) ta'lim mazmunini muammoli shaklga o'zgartirish qiyin, agar umuman mumkin bo'lsa, "muammoli vazifalar"ni yaratish; 2) muammoli ta'lim nazariyasi asosan talabalarning fikrlashini shakllantirishga yo'naltirilgan, lekin tarbiyaviy masalalarni, ayniqsa ta'lim bilan birlashgan holda, o'rta qo'ymaydi; 3) pedagog, pedagog faqat fan pedagogi bo'lishi kerak emas, balki psixologik jihatdan ham malakali bo'lishi zarur; 4) eng muhimi: pedagogik nazorat, agar muammoli ta'lim ommaviy bo'lsa, pedagog va talaba uchun tushunarli va obyektiv baholash mezonlari bilan texnologik bo'lishi mumkin emas.

Insonning fikrlashi muammoli vaziyatda yuzaga keladi, shuning uchun kontekstli ta'limda ta'lim mazmuni va uning rivojlanish jarayonining muammoligi printsipli amalga oshiriladi. Bu ta'lim jarayonida barcha subyektlar — talabalar va pedagoglar — o'rtasidagi muloqot va o'zaro aloqada amalga oshiriladi. Bu shuni anglatadiki, kontekstli ta'lim mazmunini loyihalashda an'anaviy vazifalardan voz kechish zarur emas; muammolilik printsipli yetakchi bo'lib, an'anaviy vazifalar talabaning shaxsini shakllantirish jarayonida yangi ma'noga ega bo'ladi.

Shunday qilib, kontekstli ta'lim mazmunining asosiy birligi har tomonlama o'ziga xos va qarama-qarshi bo'lgan muammoli vaziyat hisoblanadi. O'quv muammolari, muammoli vaziyatlar va vazifalar tizimi yordamida o'rganilayotgan kasbiy faoliyatning syujetli asosi tashkil etiladi, bu esa ta'lim mazmunini statik holatdan dinamik tarzda rivojlanadigan shaklga aylantiradi. Talaba "kasbiy o'xshash" vaziyatlarni birgalikda va individual ravishda tahlil qilish va hal qilish jarayonida tegishli predmetga oid amaliyotlar va insonlar o'rtasidagi munosabatlarning normalariga egallash orqali nafaqat mutaxassis, balki jamiyat azosi sifatida ham rivojlanadi.

Alohida ta'lim modulida bir nechta kompetensiyani yoki murakkab kompetensiyaning bir qismini shakllantirish ta'minlanadi. Odatda modul

mazmuni tizimli va fanlararo xarakterga ega bo'lgani sababli, o'quv fanlari to'plamini tartibga solish vazifasi yuzaga keladi.

Ta'lim moduli

— bu quyidagi tuzilmalarni o'z ichiga olgan murakkab mustaqil birlik:

— ta'lim va tarbiyaning maqsadi (maqsadlari);— ushbu maqsadlarga erishishni ta'minlaydigan mazmun;

— ularga erishish darajasini aniqlash uchun obyektiv mezonlar va ko'rsatkichlar;

— ta'lim moduli mazmunini tegishli pedagogik texnologiyalar yordamida o'zlashtirish bo'yicha metodik ko'rsatmalar;

— modul mazmunini o'zlashtirishni nazorat qilish vositalari, usullari va protseduralari, bu bir yoki bir nechta kompetensiyani yoki murakkab kompetensiyaning bir qismini shakllantirishni ta'minlaydi.

Kontekstual ta'lim nazariyasi va kompetensiyaviy yondashuv metodologiyasining tushuntirish imkoniyatlarini integratsiya qilish ta'limni tashkil etishga kontekstual-kompetensiyaviy yondashuv haqida gapirish imkonini beradi.

III BOB. KONTEKSTLI TA'LIM SHAKLLARI

Ta'lim jarayonida samaradorlikka erishish uchun uning shakllarini zamon talablariga moslashtirish dolzarb masalalardan biriga aylangan. Ushbu jarayonda kontekstli ta'limning turli shakllari, xususan, vizual taqdimot va konferensiya ko'rinishidagi ma'ruza formatlari alohida e'tiborga loyiqdir. Kontekstli ta'lim shakllarining mazmuni talabalar bilimini chuqurlashtirish va ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatini yaratishga yo'naltirilgan. Shu sababli, ushbu ta'lim shakllari an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda, talabalarning nazariy bilimlarini amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga qaratilgan.

Ma'ruza – ta'limning eng qadimiy va universal shakllaridan biri bo'lib, uning zamonaviy turlari ta'lim sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Vizual taqdimot orqali o'tkaziladigan ma'ruzalar talabalarning e'tiborini jalb qilishda va mavzuni tushunishda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Bunda turli grafikalar, jadvallar, videolar va multimedia vositalaridan foydalanish orqali murakkab tushunchalarni sodda va tushunarli tarzda yetkazish mumkin. Ayniqsa, ilmiy-texnikaviy mavzularda vizual taqdimot vositalari ma'lumotni yanada aniqroq tushuntirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, vizual ma'ruza nafaqat ta'lim jarayonini qiziqarli qilish, balki mavzuni o'zlashtirish darajasini oshirish uchun ham katta imkoniyat yaratadi.

Konferensiya shaklidagi ma'ruzalar esa talabalarning faolligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvdir. Ushbu formatda talabalar nafaqat tinglovchilar, balki faol ishtirokchilar sifatida jarayonda qatnashadilar. Konferensiya ko'rinishidagi ma'ruzalar mavzuni kengroq tahlil qilish, talabalar o'rtasida fikr almashish va muammolarni turli nuqtai nazardan o'rganish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu shakl orqali analitik fikrlash va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

Kontekstli ta'lim shakllarini qo'llashda talabalarning o'ziga xos ehtiyojlari va mavzu mazmuni inobatga olinadi. Vizual taqdimot shaklidagi ma'ruzalar orqali talabalar mavzuni jonli tasvirlar yordamida idrok etib, tushunchalarni o'zlashtirishni osonlashtiradi. Konferensiya ko'rinishidagi ma'ruzalar esa o'zaro munozaralar va jamoaviy muhokamalar orqali mavzuni chuqurroq tahlil qilishga imkon beradi. Ushbu ta'lim shakllari faqat nazariy bilimlar berish bilan cheklanib qolmay, balki talabalarning shaxsiy rivojlanishiga ham hissa qo'shadi.

“Kontekstli ta'lim shakllari” bobida aynan ushbu yondashuvlarning nazariy va amaliy jihatlari, shuningdek, ularning ta'lim jarayonidagi o'rni haqida batafsil ma'lumot beriladi. Vizual taqdimot va konferensiya shaklidagi ma'ruzalar talabalarning ko'nikmalarini shakllantirish va ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Shuning uchun ushbu bo'lim ta'limning sifatini oshirishga qaratilgan innovatsion usullarni joriy qilishni maqsad qilgan pedagoglar uchun muhim yo'nalish hisoblanadi.

3.1.Kontekstli ta'limda ma'ruza shakllari

Ma'ruzaning asosiy maqsadi o'quv materialini chuqur va mustahkam o'zlashtirish emas, balki talabalarga umumiy yo'nalishni belgilash va o'rganilayotgan mavzu haqida dastlabki nazariy tushunchalarni berishdan iboratdir.

Ma'ruza formasining rivojlanish mantiqi, kontekstli turdagi ma'ruzalarni yuzaga keltirish:

- **“Subyekt-obyekt” munosabatlaridan — “subyekt-subyekt” munosabatlariga:** pedagog va talabalar o'rtasida bir tomonlama ma'lumot berishdan ko'ra, o'zaro almashuv va fikr-mulohazaga asoslangan yondashuvga o'tish.
- **Shaxsiy bo'lmagan muloqotdan — shaxslararo muloqotga:** talabalar va pedagoglar o'rtasida bir-birini tushunishga va muloqotga asoslangan interaktiv jarayonlar.
- **Monologdan (ma'lumot berish) — dialogga (ichki va tashqi):** pedagog va talaba o'rtasida ikki tomonlama muloqotga asoslangan ta'lim.

- **“Xotira mashqi” (tayyor ma’lumotlarni yodlash) — “fikrlash mashqi” (talaba tomonidan o‘z fikrlarini yaratish):** talabalarning faolligini va kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga e’tibor qaratish.
- **Guruhli muloqotdan — kollektiv, hamkorlikka asoslangan (amfiteatr, yumaloq stol):** talabalar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni kuchaytirish, muhokama qilish va jamoaviy ishlash.
- **Abstrakt ma’lumotlarni yodlashni o‘rganishdan — bilimlarni amaliy faoliyat va harakatga aylantirishga:** bilimlarni faqat nazariy o‘zlashtirishdan, ularni real hayotdagi va professional faoliyatdagi amaliy qo‘llanilishiga o‘tkazish.
- **Pedagogning ustun faoliyatidan — pedagog va talabalar faolligiga:** pedagog va talabalar birgalikda o‘rganishga, muhokama qilishga va amaliy mashg‘ulotlarga yo‘naltirilgan yondashuvga o‘tish.
- **Ilmiy bilimlar kontekstini qayta tiklashdan — bilimlarning amaliy va ijtimoiy kontekstga, hayotda, professional yoki ilmiy faoliyatda qo‘llanishiga:** bilimlar faqat o‘quv jarayonida qolmasdan, ularning amaliyotdagi ahamiyatini o‘rganish.

Kontekstli turdagi ma’ruzalar:

- **Muammoli ma’ruza:** Talabalarga muammolarni yaratish va hal qilishga qaratilgan yondashuv.
- **Ikki kishilik ma’ruza:** Ikki pedagogning birgalikda olib boradigan ma’ruzasi, ko‘proq nuqtai nazar va metodlarni taqdim etadi.
- **Ma’ruza vizualizatsiya bilan:** Ma’ruzaning vizual materiallar, grafiklar yoki prezentatsiyalar orqali mustahkamlanishi.
- **Oldindan rejalashtirilgan xatoliklar bilan ma’ruza:** Pedagog maqsadli ravishda xatoliklar kiritadi va talabalarga bu xatoliklarni aniqlash imkoniyatini beradi.
- **Ma’ruza — matbuot anjumani:** Pedagog va talabalar o‘rtasida ochiq muloqot va savol-javoblar formatida o‘tkaziladigan ma’ruza.

MUAMMOLI MA'RUZA

Muammoli vaziyat – bu insonning bilish obyekti bilan tafakkuriy o‘zaro ta’sir holati bo‘lib, yangi bilimni izlash, “kashf qilish” va egallashga qaratilgan jarayondir. Yangi mavzuni tushuntirishdan oldin auditoriyada muammoli vaziyatni yaratish muhim didaktik jarayon hisoblashadi.

Muammoli vaziyat o‘quv muammosida boshlang‘ich ma’lumotlarning ziddiyatini aniqlash natijasida yuzaga keladi.

Muammoli ma’ruza – muammolilik tamoyili ko‘ra amalga oshirilgan ma’ruza bo‘lib, u ta’lim mazmuni yetkazish jarayonida ma’ruzachi va talabalarning dialogik muloqotida yuzaga keladi.

Muammoli ma’ruzada ta’lim mazmuni muammoli shaklda bayon qilinadi va bu jarayonda o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida (ikki tomonlama) dialog amalga oshiriladi.

Muammoli ma’ruzada ma’ruzachi bilan auditoriyaning birgalikdagi say-harakatlari orqali asosiy maqsadlarga erishiladi. Bular: talabalardaning nazariy bilimlarni o‘zlashtirishini ta’minlash; ularning nazariy tafakkurni rivojlantirish; bilishga va kasbiy rivojlanishga motivatsiyani berish; ilmiy bilimlarga nisbatan ularda tadqiqotchilik munosabatni rivojlantirish (masalan, muhit temperaturasi ortishi bilan o‘tkazgichning elektr qarshiligining chiziqli ortishini eksperimental tadqiq qilish).

Ma’ruzachi talabalarni o‘ziga jalb etishda auditoriyaning ayrim jihatlariga e’tibor qaratishi muhim sanaladi:

- ma’ruzachi “auditoriyada tergovchi sifatida” emas, balki suhbatdosh bo‘lib ishtirok etadi;
- ma’ruzachi ma’lumotlotni “yetkazuvchi” emas, balki o‘z fikrlarini talabalarga ulashuvchi sifatida namoyon bo‘ladi;

- auditoriyada bildirilgan fikrlariga qiziqish bildiradi va ularni qo'llab quvatlaydi;
- ma'lumotning to'g'riligini faqat mualliflarning fikrlari bilan emas, balki dalillar asosida isbotlaydi;
- talabalarni o'z javoblarini izlashga va mustaqil xulosalar chiqarishga undaydi;
- auditoriya bilan hamkorlikda ishlash jarayonini tashkil qiladi.

Muammoli ma'ruzalar har bir mavzuga emas, balki faqat asosiy nazariy ziddiyatlarni ochib beradigan asosiy mavzularga kiritiladi. Shu tarzda, o'quv kursiga cheklangan sonli muammoli ma'ruzalar kiritiladi, ularning orasida boshqa turdagi ma'ruzalar axborot beruvchi yoki boshqa turdagi dars shakllaridan foydalanib o'tishi mumkin.

Muammoli ma'ruzada ma'ruzachi asosiy maqsadlarga auditoriyaning hamjihatlikdagi say-harakatlari orqali erishadi. Ma'ruzachi:

- muammoni qo'yadi va uni o'zi yechadi;
- muammoni qo'yadi va uni talabalar bilan dialogda hal qiladi;
- muammoni qo'yadi, talabalar esa uni o'zaro muloqot orqali hal qiladilar;
- talabalar muammoni qo'yadi va uni ma'ruzachi maslahatlari asosida yechadilar.

Muammoli ma'ruzadagi mazmun

- Ilm-fan va amaliyot uchun eng muhim va tushunish va o'zlashtirishda qiyin bo'lgan material;
- Ilm-fan sohasidagi eng yangi yutuqlarni aks ettiradigan, ularning amaliy amalga oshirilishidagi obyektiv va subyektiv qarama-qarshiliklarni;
- Ilmiy g'oya va nazariyaning paydo bo'lishi va mohiyatini ochib beruvchi;
- G'oyaning amaliy qo'llanilishi ko'rsatilgan;
- Talabalar uchun bilim olish imkoniyatlari hisobga olingan;
- Auditoriya uchun tushunish darajasiga mos keladigan;
- Asosiy va unga bog'liq muammolar va vazifalar sifatida taqdim etilgan.

Muammoli ma'ruzadagi muammolilik darajalari:

- Pedagog muammoni qo'yadi va uni o'zi hal qiladi, ilmiy fikrlash uslubini talabalar bilan ichki dialogda namoyish etadi;
- Pedagog muammoni qo'yadi va uni talabalar bilan dialogda hal etadi;
- Pedagog muammoni qo'yadi, talabalar uni o'zaro dialogik muloqotda va o'zaro aloqada hal etadilar;
- Talabalar muammoni o'zlari qo'yadilar va uni pedagogning maslahat berishiga asoslanib hal etadilar.

Pedagogning shaxsiy, dialogik tarzda talabalar bilan muloqotga kirishish usullari:

- Talabaning bilim olishga bo'lgan zaruriyatini yuzaga keltirish;
- Talabaning ma'ruzadagi predmet materialiga fikriy o'zaro ta'sir jarayoni.

Muammoli holatning subyektiv belgilar:

- Intellektual qiyinchilikni his qilish ("nima noto'g'ri, nima to'g'ri emas"), mavjud bilimlar va tajriba asosida harakat qilishning imkonsizligi;
- O'ziga noma'lum narsa haqida savol: bilim, usul yoki harakat shartlari.

Pedagogning xususiyatlari:

- Pedagog "qonun chiqaruvchi" emas, balki suhbatdosh;
- O'z shaxsiy va intellektual merosini baham ko'radi, "ma'lumotni uzatish" emas;
- Talabalar fikriga qiziqadi;
- Axborotning haqiqatini isbotlar orqali ko'rsatadi, manbalarga ishora qilmasdan;
- Muammoni va uning hal etilishiga oid turli qarashlarni muhokama qiladi;
- Talabalarni mustaqil xulosalarga olib keladi, ularni qarama-qarshiliklarni hal etishda hamkor sifatida ishtirok etishga yo'naltiradi;
- Axborot va muammoli savollarni ishlatadi;
- Talabalarning o'z javoblarini topishlarini rag'batlantiradi;

- Talabalar bilan birgalikda fikrlashni ta'minlaydi;
- Kelgusi seminar-muhokama yoki mustaqil ishlash uchun muammoli savollarni beradi.

Muammoli ma'ruza o'tkazish bo'yicha talablar:

- Yangi materialni tushuntirishdan oldin muammoli holatni yaratish;
- Yangi bilimni ilm-fanga hali noma'lum deb taqdim etish;
- Talabalar tomonidan ilmiy bilimlarni «kashf etish» uchun muammoli va axborot savollarini ishlatish sharoitlarini yaratish;
- Pedagog tomonidan muammoli ma'ruzadagi materialni o'zlashtirish jarayoni va natijalarini umumlashtirish, asosiy xulosalarni shakllantirish.

Muammoli holat — bu insonning bilim predmetiga bo'lgan fikriy o'zaro ta'sir holati bo'lib, unda yangi bilimni kashf etish, ilmiy faktlar, printsiplar, qonuniyatlar va amaliy harakatlar shartlarini o'zlashtirishga qaratilgan qidiruv jarayoni yuzaga keladi.

Bu, o'quv muammosining dastlabki ma'lumotlarida qarama-qarshiliklarni aniqlashdan keyin paydo bo'ladi.

Metodik usullar:

Ma'ruzachining muammoli ma'ruza jarayonini boshqarish usullari:

- Muammoli va axborot savollarini qo'yish;
- Gipotezalarni taklif qilish, ularni tasdiqlash yoki rad etish;
- Tinglovchilarni birgalikda fikrlashga chaqirish;
- Tinglovchilardan yordam so'rash;
- Talabalar bilan mini-diskussiyalar o'tkazish;
- Oldindan tayyorlangan muammoli savollarga javob berish.

Muammoli va axborot savollari orqali talabaning fikrlash faoliyatini boshqarish:

Axborot savollari:

- O'tgan darslarda o'rganilgan materialga yo'naltirilgan;

- Muammoli vaziyat yaratishdan oldin talabalar bilimlarini yangilash maqsadida ishlatiladi.

Muammoli savollar:

- Kelajakdagi yangi bilimga, ya'ni talabalarga hali noma'lum bo'lgan narsaga yo'naltirilgan;
- Muammoni shakllantiradi;
- Muammoli vaziyatda noma'lumni qidirish sohasini ko'rsatadi.

Muammoli savolning asosiy funksiyalari:

- Fikrlash jarayonining natijalarini mustahkamlash, muammoli vaziyatni tahlil qilish, tushunarli va tushunarsizni ajratish, ma'lum va noma'lumni ajratish;
- Noma'lumni nutqda shakllantirish;
- Noma'lumni izlanish maqsadiga yo'naltirish;
- Talabalarni muammoli savolni hal qilish uchun dialogga jalb qilish, ya'ni talaba va ma'ruzachi o'rtasida teng huquqli hamkorlikka asoslangan dialogni yaratadi (savol-javob).

Talaba tomonidan savol qo'yishda duch keladigan psixologik to'siqlar:

- “Talaba – talaba” to'sig'i: savol noto'g'ri shakllantirilganligi;
- “Talaba — ma'ruzachi” to'sig'i: ma'ruzachining salbiy reaksiyasidan qo'rqish, ayniqsa, ma'ruzachi savollarga javob berishni qo'llab-quvvatlamasa;
- “Keskin” savol berish uchun javobgarlikdan qo'rqish;
- Passiv tinglash odatiga ega bo'lish.

Savol – fikrning murakkab shakli bo'lib, bir nechta funksiyalarni bajaradi va uning shakllanishi talab etiladigan bir qator talablar mavjudligi.

Shu sababli, talabalar ongida savol paydo bo'lishi va uni tinglovchiga berish jarayoni uchun vaqt talab etiladi. Shunday qilib, ma'ruzachi “Savollar bormi?” deb so'raganidan keyin, talabalar savol berish uchun 1-1,5 daqiqa vaqt talab etilishi mumkin.

Muammoli va axborot savollari — bu talabaning fikrini yaratish va uni dars davomida boshqarish vositalari bo‘lib, ma’ruzachi darsdan oldin ularning tizimini tayyorlaydi va ularni kerakli vaqtda ishlatadi.

Muammoli vaziyatni muammoga aylantirish:

Muammoli vaziyatni tahlil qilish natijasida u muammoga aylanadi, ya’ni talabaning ongida nazariy yoki amaliy vaziyatning qarama-qarshiliklarini, uning tarkibiy qismlari va shartlarini anglashni ifodalovchi psixologik holatga aylanishi. *Muammoli vaziyat — kontekstual o‘qitishning asosiy tarkibiy qismidir.*

Muammoli vaziyat:

Bir sinfda pedagogtalabalarni fizik tajribaga qiziqtirish maqsadida savol beradi: *Nima uchun havoga tashlangan tosh yuqoriga emas, balki yerga tushadi?*

Muammoga aylantirish:

Pedagogsavolni aniqlashtirib va chuqurlashtirib, muammoli vaziyatni quyidagicha muammoga aylantiradi: *Toshning yerga tushishi faqat yer tortish kuchi bilanmi bog‘liq yoki boshqa omillar ham bormi? Toshning tushish tezligi qanday omillarga bog‘liq bo‘ladi?*

Jarayonni tahlil qilish:

1. **Muammoli vaziyat:** Talabalarni qiziqtiradigan, ularni o‘ylashga majbur qiladigan oddiy savol.
2. **Muammoga aylantirish:** Pedagogsavolni aniqroq qilib, tadqiqot talab qiladigan ko‘proq faktlarni o‘rtaga tashlaydi.
3. **Natija:** Talabalar tajriba o‘tkazish yoki mavzuga oid ilmiy ma’lumotlarni o‘rganish orqali muammoni mustaqil hal qilishga intiladilar.

Muammoli vaziyatni tahlil qilish, muayyan vaziyatning noma’lum jihatlari to‘g‘risidagi savolni (savollarni) berish bilan yakunlanadi. Savol bu qarama-qarshilikni obyektivlashtiradi va talabada bilimga bo‘lgan ehtiyojni va fikrlash jarayonini yuzaga keltiradi.

Savol o‘zi (bu talabalar muammoli vaziyatni his qilishining asosiy belgisi), ma’ruzachiga yoki boshqa talaba, tabiiy hodisalarga, darslikka yoki boshqa ma’lumot manbaiga berilishi mumkin.

Muammoli ma’ruza davomida talabalar faoliyati shakllari:

- Faol tinglash va tushunish;
- Konspekt qilish (ma’ruzachining fikrlariga o‘z fikrlarini yozib olish, hatto ma’ruzachi so‘zlari bilan yozilgan bo‘lsa ham);
- Ma’ruzachiga yoki boshqa talabalarga og‘zaki savollar berish;
- Keyingi seminar yoki mustaqil ishda javoblarni izlash uchun konspektda savollarni shakllantirish.

Muammoli ma’ruzaning samaradorligi quyidagi omillarga bog‘liq:

- Pedagogning professional mahorati va muammoli yondashuvning dars mazmunida metodik jihatdan to‘g‘ri amalga oshirilishi;
- Pedagogning dars mazmuniga nisbatan shaxsiy, subyektiv munosabati;
- Talabalar bilan samarali dialog tashkil etilishi;
- Ma’ruzachidagi materialda kelajakdagi professional faoliyatning predmet va ijtimoiy kontekstlarini aks ettirish;
- Talabalar tomonidan o‘rganilayotgan materialga shaxsiy va ma’naviy munosabatni yuzaga keltiradigan sharoitlarning ta’minlanishi.

Darsning ichki va tashqi dialogikligi qanchalik yuqori bo‘lsa, uning samaradorligi shunchalik yuqori bo‘ladi.

MA'RUZA-VIZUALIZATSIYA (TAQDIMOT)

Tasviriy tafakkur vositasi sifatida vizualizatsiya:

- Materialni idrok qilishga va o'zlashtirishga yordam beradi;
- Aqliy faoliyatni faollashtiradi;
- Hodisalarning mohiyatini chuqurroq tushunishga imkon yaratadi.

Axborotni vizual shaklda ifodalash qobiliyati ko'plab mutaxassislar, jumladan, pedagoglarning muhim kasbiy kompetensiyasidir.

Vizualizatsiyaning afzalliklari:

- Mazmunni tizimlashtirish;
- Uning mujassamligi;
- Eng muhim elementlarni ajratib ko'rsatish;
- Butun jarayonni tasviriy tarzda aks ettirish;
- Fikr yuritish va amaliy harakatlar uchun tayanch vazifasini o'tash;
- Tahlil, umumlashtirish, axborotni ixchamlashtirish va kengaytirish kabi aqliy harakatlarni faollashtirish.

Vizual materiallarga qo'yiladigan asosiy talablar:

- Muammolilik (shunchaki illyustratsiya bo'lib qolmasligi);
- Turli ko'rgazmalilik shakllaridan foydalanish: tabiiy, tasviriy, ramziy (sxemalar, chizmalar, grafiklar, animatsiya, video va boshqalar);
- Axborotni taqdim etish va qabul qilishga oid psixofiziologik talablarni hisobga olish.

Ma'ruza-vizualizatsiya uchun pedagog tayyorgarligi:

- So'z orqali berilgan axborotni vizual shaklga aylantirish;
- Vizual material tashuvchilarini tayyorlash;
- Texnik vositalarni tanlash;
- Ma'ruza ssenariysini tayyorlash;
- Materialni vizual mantiq va ritm asosida taqdim etish;
- Material hajmini belgilash;
- Izoh berish usulini aniqlash, auditoriya bilan muloqot qilishni rejalashtirish;
- Talabalar orasidan ma'ruzachi yordamchilarini tanlash, ular vizual materiallarni tanlash va tayyorlashda ishtirok etishlari mumkin.

Ma'ruza-vizualizatsiya olib borish usuli: oddiy ma'ruza kabi o'qiladi va mavzu mazmunini yoritib beradi. Biroq uning asosiy xususiyati shundaki, pedagog buni vizual materiallarga tayanib amalga oshiradi. Ushbu materiallar turli texnik vositalar, avvalo, kompyuter texnologiyalari yordamida taqdim etilishi mumkin.

MA'RUZA-PRESS-KONFERENTSIYA

Ma'ruza, unda pedagog talabalarning oldingi materialni o'zlashtirish jarayonida paydo bo'lgan savollariga javob beradi. Bu, taniqli bir shaxsning matbuot anjumaniga o'xshash shakldir.

Ma'ruzani o'tkazish maqsadlari:

- **Ma'ruza boshlanishida** — talabalarning qiziqish doirasini aniqlash, ishga tayyorliklarini baholash, fan mavzusiga munosabatlarini bilish;
- **Ma'ruza o'rtaida** – talabalarning diqqatini asosiy mazmun nuqtalariga jalb qilish, o'zlari o'zlashtirgan materialni tekshirish va pedagogning o'qitish tizimini, seminarlarni tuzatish zarurati yuzaga kelganida;
- **Ma'ruza oxirida** – ma'ruza ishlari natijalarini baholash, nazariy bilimlarning amaliyotda qo'llanilishi istiqbollari aniqlash.

O'tkazish metodikasi:

- Pedagog ma'ruzani e'lon qiladi;
- Talabalarga qisqa vaqt (masalan, 2 daqiqa) davomida ma'ruza mavzusi bo'yicha birorta savol yozib berishni so'raydi;
- Talabalar tomonidan berilgan savollarni 1–2 daqiqa davomida mazmuniga qarab saralaydi, mavzuga aloqasi bo'lmagan savollarni chiqarib tashlaydi;
- Mavzuni to'liq ochib beradi, unda talabalar tomonidan berilgan barcha savollarga javoblar keltiriladi, ammo savollar aniq nomlanmaydi;
- Savollarni talabalarning bilim va qiziqishlarini aks ettiruvchi tarzda baholaydi.

Izoh: bunday ma'ruza har bir savolga javob berish shaklida o'tkazilishi mumkin. Agar bu murakkab fanlararo kompetensiyalar haqida bo'lsa,

bunday ma'ruza ikki yoki bir nechta pedagoglar bilan birgalikda o'tkazilishi mumkin.

Talabalarning ish faoliyatini faollashtirish omillari:

- Savolni aniq va to'g'ri shakllantirish va berish talabaning mustaqil fikrlash jarayonini faollashtiradi;
- O'z savoliga javob kutish, tinglovchilarning e'tiborini faollashtiradi..

Kontekstual turdagi ma'ruzalar uchun umumiy talablar:

- Yangi turdagi ma'ruzalar ishlab chiqish va o'qish, pedagog o'z tabiatiga ko'ra o'yinli vaziyatlarga moyil bo'lishini, intellektual va emotsional o'zgaruvchanlikni, va dialogik holatda ishlash qobiliyatini talab qiladi;
- Talabalar ko'p bo'lsa, ularni amfiteatr tarzida joylashtirish yoki doira shaklida o'rnatish, auditoriyada psixologik jihatdan optimal iqlimni yaratishga yordam beradi, shu bilan birga, tinglovchilarni kommunikatsiyaga, jumladan, pozalar, mimikalar, qo'l harakatlari kabi verbalsiz vositalar orqali muloqotga kiritishga yordam beradi.

3.2.Kontekstli ta'limda seminar mashg'uloti

Seminar shaklidagi o'qitish uzoq tarixga ega bo'lib, qadimgi yunon va rim maktablariga borib taqaladi. XV asrdan boshlab u G'arb Yevropa universitetlarida, XIX asrdan esa Rossiya universitetlarida, hozirgi kunda Respublikamizda keng qo'llanilmoqda. Vaqt o'tishi bilan seminar mashg'ulotlari yanada amaliy xarakterga ega bo'lib, talabalarga ilmiy tadqiqot metodologiyasini va nazariyasini, ilmiy tadqiqot uslubiylatini o'rganish bo'yicha ma'lum bir olimning rahbarligi ostida o'rgatishni o'z ichiga olgan.

An'anaviy ta'limda o'qish ishlari guruh shaklida tashkil etiladi, bunda "o'rganuvchilar" bir-birining orqasida joylashib, pedagogga yuzlanadi va undan kelayotgan ma'lumotlar hammaga bir vaqtda yetkaziladi. Bu, bir tomondan, guruh shaklining afzalligi, ammo boshqa tomondan, uning kamchiligi hamdir, chunki pedagog ta'limni individualizatsiya qila olmaydi va guruhni "o'rtacha" qiladi.

Shu bilan birga, kuchli “o‘rganuvchiga” qiziqarli bo‘lmasligi mumkin, zaifga esa hammasi tushunarsiz bo‘lishi mumkin. Bazi maktab talabalari yoki talabalar pedagogdan savollar berishi mumkin, lekin bu kamdan-kam hollarda sodir bo‘ladi va ko‘pincha savollarni bermaslik rag‘batlantiriladi. Guruh shaklidagi ta’limda har bir kishi faqat o‘zi uchun javobgar bo‘lib, faqat shaxsiy faoliyatni bajaradi va “yonma-yon, lekin birga emas” harakat qiladi.

Ko‘pincha seminar uchun chiqish qilayotgan yoki “doskada” javob berayotgan talabaga yordam berishga urinishlar, ayniqsa maktab darsida, maslahatlar berish yoki intizomni buzish sifatida qabul qilinadi va taqiqlanadi. Shunday qilib, talabalarga o‘zaro yordam berish rag‘batlantirilmaydi, aksincha jazolanadi.

Albatta, har bir talaba, talabalar o‘z shaxsiyati va individualiteti sifatida rivojlanishi kerak, va buni hech kim boshqa odam o‘rnida bajarolmaydi.

Biroq, ko‘plab psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ruhiy rivojlanishi faqat boshqa odam orqali, ota-onalar, pedagoglar, maktab talabalari, talabalar, hamkasblar bilan hamkorlikda amalga oshishi mumkin. L. S. Vygotskiy yozganidek, har bir yuqori psixik funktsiya ikki marta yuzaga keladi: avval ijtimoiy sifatida, keyin esa psixologik sifatida, avval interpsixik sifatida, so‘ngra intrapsixik sifatida, ya’ni insonning ichki sifatiga aylanadi ¹.

An’anaviy dars yoki seminarda intellektual tashabbus pedagogga tegishli bo‘lib, “o‘rganuvchilar”ning shaxsiy ishtiroki odatda bo‘lmaydi, ular “javob berish” pozitsiyasini egallaydi. Talaba boshqasining orqasida “yashirinishi”, o‘tirib qolishi, jim turishi yoki boshqa ishlarga sho‘ng‘ishi mumkin. Osonlik bilan, ayniqsa so‘nggi yillarda, talabalar seminarga tayyorlanmagan holda kelishadi. Pedagogga yana bir bor darsda talabalar uchun taqdim etilgan materialni takrorlashga to‘g‘ri keladi. Eng yaxshi holatda, talabalar “navbat” bilan yoki faqat eng faol bo‘lganlar chiqish qilishadi, ular doimo aytishga tayyor.

Guruh shaklida darsni tashkil qilish talabaning passiv pozitsiyasiga olib keladi, nutqiy faoliyat minimal darajaga tushadi, har kim pedagogdan

¹ Виготский Л. С. Проблема возраста // Собр. соч.: В 4 т. Т.4.-М.: Педагогика, 1984.

maxsus ruxsat so‘rash orqali gapirishi mumkin (qachonki “doskaga chaqirilsa”). Eng yaxshi holatda talabalar jimlik bilan “ma’lumotlarni istemol qiladilar” va o‘qitilayotgan fan tilida o‘z fikrlarini ifodalash uchun etarli amaliyotga ega emaslar. Natijada, nutq — fikrni shakllantirish va ifodalash vositasi — ta’lim jarayonidan chiqarib tashlanadi; shu bilan birga, nutqiy qobiliyat va fikrlash rivojlanishi zarar ko‘radi.

Ishlab chiqarishning rivojlanishi va ommaviy ta’limga o‘tish davrida paydo bo‘lgan guruh shaklida o‘qitish ko‘p jihatdan ta’lim sifatiga qo‘yiladigan zamonaviy talablarni qondirmayapti. Ta’lim jarayonida ishtirok etuvchi talabalar va pedagoglar o‘rtasidagi muloqot va hamkorlikning boshqa shakllari izlanmoqda. Talabalarni ta’lim va kelajakdagi professional faoliyatda faol ishtirok etishning ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Hozirgi kunda bir qator seminar shakllari mavjud bo‘lib, ularning har biri insonlar o‘rtasidagi muloqot va hamkorlikning amaldagi shakllarini aks ettiradi hamda talabaning fikrlash qobiliyatlarini namoyon qilish, shakllantirish va rivojlantirish uchun maxsus sharoitlar yaratadi. Ularning barchasi aslida kontekstli ta’lim shakllaridir. Shunday shakllardan eng samarali bo‘lganlardan biri — seminar.

***Ta’rif:** Seminar — bu talabalar o‘rtasida hamkorlikda (jamoaviy) tashkil etiladigan o‘quv faoliyatining bir turi bo‘lib, u ilmiy va ishlab chiqarish sohalarida professional faoliyat sub’ektlari o‘rtasidagi muloqot va hamkorlik shakllarining mazmunini model sifatida aks ettiradi.*

Ushbu yondashuv semiotik ta’lim modellarining bir majmuasi bo‘lib, unda imitatsiyaga asoslangan ta’lim modeliga o‘tish elementlari mujassam etilgan. Pedagogning yo‘naltiruvchi roli bilan Seminar talabalarning, ayniqsa, seminar o‘tkazilishidan oldingi va seminar jarayonidagi mustaqil ishlashini talab qiladi. Seminar barcha turdagi o‘quv faoliyatlari bilan bog‘liq, avvalo, darslar mazmuni va talabalar mustaqil ishlashining natijalari bilan. Shuning uchun Seminarining

samaradorligi ko'p jihatdan darslarning sifatiga va talabalar tayyorgarligiga bog'liq.

Seminarining asosiy maqsadlari: ijodiy fikrlashni rivojlantirish, bilim olish va professional motivatsiyani oshirish, kelajakdagi mutaxassislarning nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyatini rivojlantirish. Bu fan tilini o'zlashtirishni, ilmiy formulalar, tushunchalar, ta'riflarni to'g'ri ifodalash qobiliyatini, samarali munozaralar olib borishni, muammolar va qarorlarni qabul qilishda muloqot qilishni o'z ichiga oladi. Seminarda nazariya va amaliyotning birligi talab etiladi, chunki talabalar nazariy bilimlarni kelajakdagi professional faoliyatini amalga oshirish uchun zarur vosita sifatida amalda qo'llashni o'rganadilar.

Professional bilimlarni qo'llash — bu tegishli fan tilini mukammal o'zlashtirish, formulalar, ilmiy tushunchalar va ta'riflarni aniq ishlatishdir.

Talabalar nazariy va amaliy muammolarni hal qilish, u yoki bu nazariy ta'limotni isbotlash va rad etish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish va nazariy tayyorgarlik darajasini ko'rsatish kabi kompetensiyalarni o'zlashtirishlari kerak.

Ushbu asosiy maqsadlar an'anaviy seminar uchun o'ziga xos bo'lgan maqsadlarga, ya'ni darslar va mustaqil ishlar orqali olingan bilimlarni takrorlash va mustahkamlash, ularning qanchalik yaxshi o'zlashtirilganini nazorat qilishga asoslanadi. Seminar davomida har bir talaba baho olish uchun emas, balki o'zining nazariy imkoniyatlarini namoyish qilish, o'z fikrini isbotlash va nazariy tayyorgarlik darajasini ko'rsatish uchun chiqish qilishga intiladi.

Bundan tashqari, Seminar o'tkazishning asosiy maqsadlaridan biri — bakalavrlar, magistrlar va aspirantlar tomonidan professional muammolarni va vazifalarni axloqiy-normativ me'yorlarga mos ravishda hamkorlikda hal qilish kompetensiyalarini shakllantirishdir. Bu shaxsni tarbiyalash, uning fan tilini o'zlashtirish va shu asosda professional

harakatlarning texnologik me'yorlarini o'zlashtirishga oid maqsadlarni anglatadi, ya'ni ta'lim va tarbiyaning birlashganligi.

Seminar tarkibi.

Seminar o'z mazmuni jihatidan barcha turdagi o'quv ishlari bilan bog'liq bo'lib, avvalo, leksiya materiallari va talabalar tomonidan bajarilgan mustaqil ishlarning mazmuni bilan. Seminar mashg'ulotlariga kursning asosiy mavzulari kiritiladi, ularning mazmunini o'zlashtirish professional tayyorgarlik sifatini belgilaydi va eng murakkab tushunilishi qiyin bo'lgan savollarni ko'rib chiqadi. Seminar tarkibida muammo tamoyilini amalga oshirish zarur va uning tuzilmasini shunday tashkil etish kerakki, bu metodik asos bo'lib, munozara, muhokama va mavjud bilimlarni ijodiy qo'llashni kengaytiradi. Seminarda talabalar tomonidan tayyorlangan referatlar yoki ma'ruzalar mazmunini birgalikda muhokama qilish keng tarqalgan. Odatda, chiqish mavzulari pedagog tomonidan talabalarning shaxsiy xususiyatlari va tayyorgarlik darajasini hisobga olgan holda belgilanadi. Baza talabalar seminar mashg'ulotlari uchun o'zlarini qiziqtirgan mavzularni taklif qilish huquqiga ega bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, talabalar o'z tajribalarini muhokama va diskussiyalarga kiritishi mumkin, bu tajriba hayotdan, kitoblardan, internetdan, televidenie dasturlaridan, kino filmlardan va hokazolarni o'z ichiga olishi mumkin. O'z tajribasi bilan bo'lishish va shunday qilib, talaba o'zini noaniq tarzda ham bo'lsa, pedagog sifatida his qilish imkoniyati, talabalar motivatsiyasini oshiradi va Seminarining samaradorligini oshiradi.

Pedagogning seminarini tayyorlash va o'tkazish funksiyalari

Pedagog seminar ishini boshqaradi va talabalar o'quv ishlarini tashkil etishda har birining faol ishtirokini ta'minlash uchun tayyorgarlikni amalga oshirishi kerak. Bu tayyorgarlik quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) mashg'ulotda muhokama qilinadigan muammo va qo'shimcha muammolarni belgilash; b) asosiy (hamma talabalar uchun) va qo'shimcha adabiyotlarni belgilash (ma'ruzachilar va ishtirokchilar uchun); v) har bir talabaga seminar jamoaviy ishida ishtirok etish uchun rollarni va ishtirok shakllarini taqsimlash; g) talabalarni ma'ruzalar va

chiqishlarni tayyorlashga o'rgatish, shu jumladan, opponetlar, ritsenziyachilar, psixologlar, logiklar, diskutantlar va boshqalar sifatida;d) diskussiya jarayonini boshqarish;e) seminar mashg'ulotining umumiy natijalarini va har bir talabaga qo'shgan hissasini aniqlashning protseduralari va mezonlarini belgilash.

Seminar mavzusini yaxshi bilgan holda, pedagog bu bilimni bevosita ko'rsatmasligi kerak. Buning o'rniga, u bilishini talabaga va o'quv guruhiga savollar berish, ayrim izohlar kiritish, talabalar ma'ruzalaridagi asosiy fikrlarni aniqlashtirish, qarama-qarshiliklarni belgilash va ma'lum bir xulosa qilish orqali ko'rsatishi mumkin. Bu jarayonda talabalar bilan ishonchli muomala, ularning aytgan fikrlariga qiziqish, demokratik yondashuv, ochiqlik va talablar bo'yicha qat'iyatlilikni qo'llash kerak. Seminar o'tkazishdan oldin, talabalar pedagogdan suhbatdosh sifatida muloqot qilish tajribasiga ega bo'lishi kerak. Pedagog talabalarni diskussiya qoidalari va ehtimoliy rollar bilan tanishtirishi lozim, bu esa oldingi seminar lektsiyalarida amalga oshirilishi maqsadga muvofiq.

Pedagog o'zining autoriteti bilan talabalar tashabbusini bostirishga yo'l qo'ymasligi kerak, aksincha, talabalar bilan muhokamada pedagogning nuqtai nazariga qarshi fikr bildirish uning ishiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligiga ishonch hosil qilish kerak. Bu intellektual erkinlikni yaratish, muloqotdagi to'siqlarni bartaraf etish usullarini qo'llash, autoritet kuchi emas, balki kuchi bilan autoritetga erishish zarur. Va faqat Seminar yakunida pedagog umumiy xulosalar chiqaradi, umumiy natijalarni summalashtiradi, guruhning umumiy ishlash natijalarini va har bir talabaga qo'shgan hissasini baholaydi.

Pedagogning asosiy qiyin vazifalaridan biri — seminar mashg'ulotini qo'shimcha leksiya shaklida o'tkazmaslikdir, ya'ni muammoning mohiyatini va uni hal qilish yo'llarini o'zlashtirib berishdir. Pedagog o'z bilimlarini seminar ishtirokchilari bilan savollar, izohlar, ma'ruzachi fikrini aniqroq ifodalashga yordam berish, asosiy ma'ruzadagi nuqtalar va ishtirokchilar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarni aniqlash orqali ko'rsatishi mumkin.

Pedagogning muhim vazifalaridan biri — o'quv guruhining jamoaviy ishini tashkil qilish va talabalar ishtirokini faol oshirishdir. Seminarda har

bir talaba jamoaviy ijodiy ishda ishtirok etish, ma'ruzalar va chiqishlar orqali o'z fikrlarini ifodalash, savollar berish, o'z nuqtai nazarini yoki nazariy pozitsiyasini himoya qilish, topilgan yechimni himoya qilish, noto'g'ri fikrlar yoki xulosalarni rad etish va shu bilan o'z kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Seminar muvaffaqiyati ko'pincha pedagogning uni qanday tashkil etishiga va talabalar o'rtasida munozaralar olib borish qobiliyatiga bog'liq. Bu qobiliyatlarni o'rgatish, muloqot va o'zaro ta'sir madaniyatini tarbiyalash zarur, bunda muloqot psixologiyasi bo'yicha turli adabiyotlar yordam berishi mumkin.

Dialogga o'xshash muloqotni, unda har bir ishtirokchi o'z pozitsiyasini faqat tashqi assotsiativ aloqalar orqali boshqa ishtirokchining monologiga mos ravishda ifodalasa, haqiqiy dialogdan farqlash kerak. Haqiqiy dialogda esa, fikr birgalikda rivojlanadi va munozara natijasi faqat bunday yo'l bilan erishiladi.

Seminarining xususiyati shundaki, talabalar ilm-fanda allaqachon hal etilgan masalalarni muhokama qiladilar. Bu pedagogga munozarani tashkil etish vazifasini osonlashtiradi, ammo har doim ham emas, chunki muhokama, shubhasiz, ilm-fan, texnika va ijtimoiy amaliyotning zamonaviy va dolzarb masalalari kontekstida olib boriladi, va talabalar bazan pedagogdan ham kamida bazi bilimlarni bilishadi. O'rta kurslarda seminarni eng bilimdon va muloqotga qobiliyatli talabalar boshqarishi mumkin.

Talabalarning seminarsidagi funksiyalari. Odatda, talaba jamoaviy ishlarga faol kirishishda katta qiyinchiliklarni boshdan kechiradi, chunki an'anaviy maktab va universitet ta'limida guruhli o'quv shakllari ustunlik qiladi, ammo talaba bunday tajribaga ega bo'lmaydi. Talabaning maqsadi, bu yerda, pedagogdan oldindan belgilangan algoritmgaga asosan biror narsani bajarish talabini bajarishdir. Bu sharoitda faoliyatning motivatsiyasi "tashqi" bo'ladi, u shaxs sifatida, bilish va kelajakdagi professional faoliyat subyekt sifatida faol ishtirok etmaydi.

Talabani seminarda jamoaviy ishga jalb qilish, o'z bilim faoliyatining maqsadi paydo bo'lishi bilan boshlanadi. Bu pedagog yoki ma'ruza qiluvchi talabalar tomonidan yaratilgan muammoli holatda mumkin.

Muammoli holat, unda hal qilinishi kerak bo'lgan noma'lum bir komponent (bilim, shart yoki harakat usuli) mavjudligi bilan ta'minlanadi.

Eng oddiy va tipik maqsad qo'yish usuli, bu noma'lumni boshqa insonga — ma'ruza qiluvchiga, raqibga, pedagogga va dolaylik bilan — darslik, o'quv qo'llanma, monografiya muallifiga muammoli savol berishdir. Bu jarayonda muammoli savollar ishtirokchilarning muloqot va o'zaro ta'sirini tashkil qilish vositasi sifatida xizmat qiladi.

Savol berishning maqsadi — talaba uchun qiziqarli bo'lgan noma'lumga javob olishdir. Shunday qilib, “savol-javob” dialogik muloqotning birligi bo'lib, savolning o'zi talabalar o'rtasida o'qitish jarayonini tashkil etadi. “Savol” holati talabada bilim olish motivatsiyasini keltirib chiqaradi. Savol, boshqa odamning istagiga qarshi, uni jalb qiladi, unga yaqinlashish imkonini beradi va talabalar o'rtasidagi yoki talabalar va pedagog o'rtasidagi o'zaro ta'sir nuqtalarini yaratadi.

Seminarda talabaning faol ishtiroki, har bir talabaga muammo yechimini birgalikda hal qilish, taklif etilgan yechimlarni muhokama qilish, ularning to'g'riligi va asoslanganligini baholash imkonini beradi, bu esa uning nazariy fikrlashini rivojlantiradi. Buning asosiy sharti — muhokamaga teng ma'lumotga ega bo'lgan hamkasblar bilan ishtirok etishdir.

Muhokamali seminarni samarali o'tkazish uchun talabalar o'z bilimlariga ega bo'lishlari kerak, bu bilimlar oldingi ma'ruzalar va pedagog tomonidan tavsiya etilgan hamda mustaqil o'qilgan adabiyotlar orqali olingan. Seminar ishtirokchilari eng ko'p bilim olishga motivatsiyalangan bo'ladilar, agar ularga kontekstual turdagi ma'ruzalar o'qilsa, mustaqil ishlashni metodik jihatdan tayyorlash olib borilsa va barcha o'quv faoliyatida kelajakdagi professional faoliyat konteksti ko'rib chiqilsa.

Talabalar ma'ruzalar va chiqishlar tayyorlashda jiddiy qiyinchiliklarga duch keladilar. Bularning biri — dastlabki tayyorgarlik bosqichida bir nechta adabiyot manbalaridan foydalanish zarurati — o'quv qo'llanmalari, darsliklar, monografiyalar, maqolalar. Talaba bazi

nashrlarning izohlarini tayyorlashi mumkin, ammo bir nechta manbalarni yagona pozitsiyada tizimlashtirish qiyin. Ma'ruzani tayyorlashning ikkinchi bosqichida har bir manbaning tarkibidan foydalanish kerak, bu materiallar muammoni hal qilishda turli yondashuvlarni o'z ichiga oladi. O'qilgan barcha materiallar yagona tizimga keltirilishi kerak, u ma'ruzadagi hal qilinayotgan muammoga javob beradi.

Uchinchi bosqichda, tayyorlangan materialni ilmiy xabar shaklida taqdim etish kerak, yaxshisi ikki variantda: o'zingiz uchun, bu yerda ma'ruzadagi asosiy fikrlar bilan cheklanish mumkin, va tinglovchilar uchun. Matnda quyidagilar aks etishi kerak: a) mavzu va muammoning aniq ifodasi, b) ushbu muammoni asoslangan tarzda hal qilish, d) aniq xulosalar va ularning to'g'riligi isbotlari. Shuningdek, savollar va qarshi fikrlar, ularga javoblar ham kiritilishi mumkin.

Yozma matn mavjudligi, chiqish vaqtida uni o'qish zarurligini anglatmaydi. Yaxshi tayyorlangan ma'ruza odatda og'zaki ravishda taqdim etiladi. Tayyorlash jarayonining oxirida chiqishni repetitsiya qilish foydalidir, buning uchun bir nechta hamkasblarni yoki hatto oilaviy azolarni tinglovchi sifatida taklif qilish mumkin. Va, albatta, ma'ruzachining chiqishi pedagog tomonidan belgilangan tartibda bo'lishi kerakligini unutmang. Tartibni buzish, hatto yaxshi tayyorlangan ma'ruza bo'lsa ham, tinglovchilar tomonidan salbiy qabul qilinadi va ta'sirni pasaytiradi.

Seminar sifatida dialog, muloqot va talabalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir. Normal holatda har qanday muloqot uchta o'zaro bog'langan tarkibiy qismlardan iborat: kommunikativ (ma'lumotlarni tinglovchiga yetkazish), interaktiv (muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi fikr almashish), va perseptiv (tinglovchilar o'rtasidagi o'zaro anglash). Muloqotning ikki tomoni mavjud: verbalm (so'zli) va noverbal.

Guruhli muloqot shaklida (dars, ma'ruza, seminar) muloqotning tarkibiy qismlari ma'lum tarzda qisqartiriladi. Ma'lumotlar (kommunikatsiya) bir tomonga yo'naltirilgan: pedagogdan talabaga; birinchi faol, ikkinchisi passiv. Interaktivlik deyarli mavjud emas, eng yaxshi holatda talabalar ma'ruzachiga yoki seminar ishtirokchisiga bir-ikki savol berishlari mumkin; "talaba" bu holatda "javob beruvchi"

pozitsiyasida bo‘ladi. Perseptiv tarkib esa, deyarli, muloqotdan tashqarida qoladi, chunki talabalar pedagogni, pedagoglarni tanlamaydilar.

Bundan tashqari, guruhli aloqa sharoitlarida ham yaxshi pedagog, ma’ruzachi o‘zining yaratgan muammoli vaziyatini hal etish yo‘llarini topishda tinglovchilarni umumiy faoliyatga jalb qilishi mumkin. Ammo bunda pedagogning har bir talababilan ichki muloqoti, “hamkorlikda o‘ylash” fenomeni, muammoli ma’ruzaning birinchi turi haqida gap ketadi, bu haqda kontekstual ma’ruzalar bo‘limida so‘z borgandi.

Perseptiv komponentga kelsak, bu yerda savol murakkabroq. Har bir kishi o‘z tajribasidan biladiki, boshqa odam bilan faqat uni qandaydir bir ko‘chaga qanday borishni so‘rash uchun aloqa o‘rnatish mumkin, agar bu boshqa odam ijobiy qabul qilinsa, ya’ni yoqimli yoki hech bo‘lmaganda neytral suhbatdosh bo‘lsa, xavfsiz bo‘lsa.

Endi tasavvur qiling, agar bolalar pedagogdan qo‘rqsa, bir-birlarini sevmasa, hatto o‘rtalarida ziddiyatlar yoki dushmanliklar bo‘lsa, bu holatlar tez-tez uchrab turadi. Shunda biz faqat har bir tomonning himoya psixologik reaksiyalarini olamiz. Odamni boshqalar ijobiy qabul qilmasa, unga hech narsani o‘rgata olmaydi. Lekin, ilgari aytib o‘tilganidek, talabalar pedagogni tanlamaydi.

Seminar ishtirokchilari o‘rtasidagi yagona to‘g‘ri aloqa shakli — bu hamkorlik yoki jamoaviy shakl bo‘lib, bunda talabalarni shaxsiy jihatdan ishtirok etishga jalb qilish, “har kim har birini va hamma narsani o‘rgatadi” prinsipiga asoslanadi.

Seminar maqsadlariga erishishda ishtirokchilarning “yumaloq stol” prinsipi asosida joylashuvi katta ahamiyatga ega. Bu guruh shaklidagi mashg‘ulotlarga nisbatan samaradorlikni oshiradi, fikrlar sonini ko‘paytiradi, muhokamaning prinsiplilik darajasini oshiradi. Pedagog ham doirada joylashadi, bu esa uning guruhni boshqarishiga halaqit bermaydi. Bu kamroq rasmiy muhit yaratadi, har bir ishtirokchining muloqotga shaxsiy ravishda qo‘shilish imkoniyatlarini oshiradi, talabalar motivatsiyasini kuchaytiradi, noverbial muloqot vositalarini: mimika, imo-ishora, hissiy ifodalarni va boshqalarni kiritadi.

Albatta, bu yerda aniq bir qiyinchilik mavjud, chunki darsxonalar va talabalar auditoriyalari har yerda yumaloq stol prinsipiga asoslanib

qurilmagan, balki guruh shaklidagi mashg'ulotlar uchun qurilgan. Bazan uzun ma'ruza auditoriyalarida pedagog auditoriyaning oxiridagi talabalar yuz ifodalarini ham aniqlashda qiyinchilikka duch keladi. Faqat ayrim oliy o'quv yurtlarida, o'tgan asrning boshlarida qurilgan auditoriyalarni uchratish mumkin, ular yarim doira shaklida bo'lgan. Bunday auditoriyalarda talabalar ongida fikrlar pedagog va talabalar auditoriyasi o'rtasida "o'rtada" tug'iladi.

Har qanday holatda, seminar o'tkazishda talabalarni yuzma-yuz joylashtirishga harakat qilish kerak. Bunday joylashuvda savollar, muloqot, fikr almashish osonroq yuzaga keladi, yoki aloqa to'sqinliklari butunlay yo'qoladi: barcha ishtirokchilar teng huquqli deb his qiladilar, talabalar o'rtasida bir xil fikrlar uchun birlashish ro'y beradi va seminar maqsadlariga erishish uchun umumiy kuch sarflanadi.

Seminar jamoaviy tashkilot shakli hayotdan olingan. Oila, ishchilar jamoasi, boshqaruv bo'limi, ilmiy tadqiqot laboratoriyasi, universitet kafedrası — bular jamiyatdagi odamlarga texnologik va axloqiy-huquqiy munosabatlarni o'rgatish uchun tashkil etilgan jamiyatning "hujayralaridir". Aynan shu "hujayralarda" ishlab chiqilgan mutaxassis (bakalavr, magistr) tayyorlanadi.

Seminar jamoaviy aloqa shakli professionallar o'rtasidagi kommunikatsiyani aks ettiradi, ular professional holatlarni tahlil qilish, qarorlar qabul qilish, ishlab chiqarish bo'limlari va o'z manfaatlarini muvofiqlashtirishda bir-biri bilan aloqa o'rnatadi. Seminarni jamoaviy shaklda va dialogik mazmunda o'tkazish bu ishning muhim modeli sifatida xizmat qiladi.

Bunday seminarda hamkorlik va o'zaro yordam mavjud, har bir ishtirokchi intellektual faoliyatda teng huquqlidir, boshqalarning muvaffaqiyatlariga qiziqadi va umumiy maqsadga erishishda ishtirok etadi, o'z vazifasini bajarish uchun shaxsiy mas'uliyatni his qiladi va qarorlar ishlab chiqishda jamoaviy ishtirok etadi. Jamoaviy ishlash sharoitida talabalar o'z natijalarini boshqalar bilan baham ko'radi, ularning nuqtai nazarlarini muhokama qiladi, o'z fikrlarini ilgari suradi, pedagog rolini o'ynaydi, faollikni ko'rsatadi va mutaxassis sifatida tarbiyalanadi.

Seminarning umumiy maqsadi, bir tomondan, barcha ishtirokchilarning maqsadi bo'lsa, boshqa tomondan, har birining shaxsiy maqsadidir. Shuningdek, bu jamiyat uchun muhim bo'lgan maqsadni aks ettiradi — kelajakdagi mutaxassisning umumiy va professional rivojlanishi.

Jamoaviy aloqa va o'zaro munosabatlar tuzilmasi, pedagog va talabalar o'rtasidagi, talabalar o'rtasidagi o'quv modelidir, u ilmiy ish olib boruvchi professional jamiyat faoliyatini aks ettiradi. Bunday seminarda har bir talaba faollikni amalga oshirish orqali professional faoliyatning nazariy va axloqiy-normativ talablarini o'zlashtiradi, o'zining professional jamiyatdagi o'rnini va munosabatlarini anglaydi.

Jamoaviy aloqa va o'zaro munosabatlar shakli talabalarni og'zaki nutqni egallashga, boshqalarni eshitish va tushunishga, munosib va asoslangan tarzda munozara qilishga o'rgatadi. Birgalikda ishlash nafaqat shaxsiy mas'uliyat va mustaqillikni, balki jamoaning o'zini-o'zi tashkil etish, har bir ishtirokchidan talabchanlik, mas'uliyat va intizomni ham talab qiladi.

Bunday seminarlar mutaxassisning predmetli va ijtimoiy sifatlarini shakllantiradi, o'quv va tarbiyaviy maqsadlarga erishiladi.

Seminarni jamoaviy shaklda o'tkazish boshlang'ichda pedagog va talabalar uchun murakkab vazifa bo'ladi. Bu yerda kommunikatsion munosabatlarni puxta rejalashtirish, seminar mazmunini muammoli prinsipga asoslanib ishlov berish kerak. Ammo birinchi bosqichdagi sarflangan kuchlar tez orada "o'zini oqlaydi", chunki talabalar pedagogga ittifoqchi bo'lib, yuqori darajada qiziqish va faoliyatni namoyish etadilar, ijodiy yondashadilar.

Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, jamoaviy ishda bajarilgan ish hajmi individual sa'y-harakatlarning umumiy natijalaridan oshadi.

Seminarda har bir talabaning nazariy pozitsiyalarni, taklif etilgan yechimlarni muhokama qilishda teng huquqli va faol ishtirok etish imkoniyatlari mavjud. Bu yerda muhim psixologik omil shundaki, talabalar pedagogdan, masalan, masalani anglagan

Opponent yoki retsenzent diqqat bilan ma'ruzani tinglab, daftarasiga bazi eslatmalar yozadi va ma'ruza tugagach, o'z fikrlarini og'zaki ifoda

etadi. Retsenzentning vazifasi — ma'ruzachining asosiy pozitsiyasini qisqacha takrorlash, undagi ijobiy jihatlarni, keltirilgan fikrlar va xulosalarning asoslanganligini ta'kidlash. So'ngra, agar kerak bo'lsa, retsenzent tanqidiy izohlarni kiritadi, biror qarama-qarshilik, zaif joylar yoki xatolarni belgilab, o'z yechimlarini taklif qiladi.

Logik: ma'ruzachining va opponentlarning fikrlarida qarama-qarshiliklar va mantiqiy xatolarni aniqlaydi, tushunchalarning aniqliklarini tekshiradi, isbot va inkorlar jarayonini, ilgari surilgan fikrlar va gipotezalar to'g'riligini tahlil qiladi.

Psixolog: seminar davomida talabalar o'rtasida samarali muloqotni va hamkorlikni tashkil qilishga yordam beradi, umumiy harakatlarning uyg'unligini ta'minlaydi, do'stona munosabatlarni rivojlantiradi, munozarani nizoga aylantirmaslik uchun keskin fikrlarni yumshatadi, ularni hazilga aylantiradi va dialogni yuritish qoidalariga rioya qiladi.

Ekspert: butun munozaraning samaradorligini, ilgari surilgan taxminlar va gipotezalar to'g'riligini, chiqarilgan xulosalarni baholaydi, ma'ruzadagi nazariy nuqtai nazarlarning amaliyot va boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqligini ko'rsatadi, munozarada ishtirok etganlar tomonidan qilingan umumiy yechimni topishga qo'shilgan hissalarini bildiradi.

Seminarchilar: qolgan seminar ishtirokchilari muhokama jarayonini kuzatib borishlari, ma'ruzachiga, retsenzentga, eksperga savollar berishlari, har qanday bosqichda faol ishtirok etishlari, o'z fikrlarini va baholarini aytishlari, nutq so'zlovchini to'ldirishlari, munozara mavzusiga tanqidiy izohlar berishlari, har qanday nutq so'zonchi yoki savol beruvchiga nisbatan inoyatli bo'lishlari kerak.

Pedagog yoki hatto talabalar seminarining maqsadlariga va mavzusiga asoslangan holda muhokamaga har qanday roli mavqeni kiritishni taklif qilishlari mumkin. Bir vaqtning o'zida bir necha ro'yxatlar (ikki rahbar, logik, ekspert) kiritish maqsadga muvofiqdir, shuningdek talabalarni ro'yxatdagi vazifalarni o'zgartirib, har kimning tegishli tajribaga ega bo'lishini ta'minlash uchun. Kontekstual ta'limning bir shakli sifatida seminar-tadqiqotdan foydalanish maqsadga muvofiqdir, bu asosan maxsus kurslarda ishlatiladi. Pedagogning taklifiga ko'ra, seminar boshida talabalar 7-9 kishilik bir nechta kichik guruhlar tashkil etadilar va

mavzu bo'yicha tayyorlangan muammo savollari ro'yxatini oladilar. Ushbu savollarga javob berish uchun talabalar fikr almashadilar, muhokama olib boradilar, muammoni "qayta tadqiqot" qilishadi, har qanday manbalardan foydalanadilar. Belgilangan pedagog vaqtida, masalan, yarim soat, kichik guruhlarda ularning vakili ma'ruzaga tayyorlanadi, imkon qadar taqdimot bilan, muammo savollariga javoblar, guruhning kelishilgan fikrlarini aks ettiruvchi. Ma'ruzachi shuningdek, agar talabadan alohida fikr bildirgan bo'lsa, bu fikrni qayd etadi. Kichik guruh shuningdek asosiy ma'ruzani aniqlovchi va to'ldiruvchi qo'shma ma'ruzachini tayinlashi mumkin. Ma'ruzachi va qo'shma ma'ruzachi boshqa kichik guruh talabalari va pedagogdan savollarga javob berishadi. Barcha kichik guruhlar ma'ruzalaridan keyin, butun talabalar guruhining pozitsiyasi ishlab chiqiladi, bu kichik guruhlar nuqtai nazarlarini integratsiyalashadi. Pedagog yakunlarni chiqarib, talabalar ishini baholaydi. Pedagog, seminarining maqsadlariga muvofiq ravishda, turli shakllardagi seminarlarni ishlab chiqishi mumkin, bu haqiqiy (va agar didaktik jihatdan to'g'ri bo'lsa, nohaq) odamlar o'rtasidagi munosabatlarni aks ettiradi, haqiqiy mutaxassislar o'rtasidagi muloqot va hamkorlikning shakllarini aks ettiradi. Bularning barchasida talabalar o'z nuqtai nazarlarini formulalash va himoya qilish, dalillash tizimini anglash, ya'ni axborotni bilimlarga, e'tiqodlar va qarashlarga aylantirishni amalda sinab ko'radilar. Shu bilan birga, muhokama ishtirokchilarining joylashuvining turli variantlari mavjudligini hisobga olish foydalidir. Agar guruhda umumiy vazifani hal qilish uchun zarur bo'lgan muhim axborotga ega bo'lgan ishtirokchi bo'lsa, u markaziy shaxs rolini o'z zimmasiga oladi va auditoriyada markazda joylashadi, unga tez-tez talabalar murojaat qilishlari mumkin. Agar pedagog talabalar bilan alohida joylashgan bo'lsa va barchasi unga yuzlanib o'tirsa, muhokama ishtirokchilari o'z fikrlarini asosan unga, emas, balki bir-birlariga bildiradilar. Agar pedagog talabalar orasida o'sha tomondan kuzatib turib, ular bilan birgalikda ishlasa, talabalar o'zaro tez-tez bir-birlariga murojaat qilishadi, pedagogga emas. Agar talabalar o'z joylarini tanlashga ruxsat berilsa, pedagogga murojaat qilishni afzal ko'rganlar unga qarshi o'tiradilar. Guruh nuqtai nazarini rozilik bilan qabul qilmaganlar esa,

uzoqda o'tirishadi. Agar odatda jim turadigan talabalarni "bahs-munozara" qiladiganlarga qarshi qo'yishsa, ular bir-birini muvozanatlashtiradilar.

Jamoaviy muloqot va hamkorlik shakllari talabalarni og'zaki nutqqa, boshqalarni tinglashga, ularni tushunishga, to'g'ri va asoslangan munozara olib borishga o'rgatadi. Birgalikda ishlash faqat individual javobgarlik va mustaqillikni emas, balki jamoaning o'zini tashkil etishini, har bir ishtirokchining talabchanligi, javobgarligi va intizomini ham talab qiladi. Bunday seminarlar orqali talabalarda kasbiy va ijtimoiy fazilatlar shakllanadi, kelajakdagi mutaxassis shaxsini tarbiyalashning maqsadlari amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim muassasalarida maxsus seminarlar tobora keng tarqalib bormoqda, ya'ni leksik kurslardan mustaqil mavzu bo'yicha tadqiqot seminarlarining maqsadi - kelajakdagi mutaxassis duch kelishi mumkin bo'lgan alohida ilmiy-amaliy muammolarni chuqurroq o'rganishdir. Maxsus seminar, odatda mashhur yoki yirik mutaxassis tomonidan olib boriladigan, ilmiy maktab shaklini oladi, bu talabalarni hamkorlikka, jamoaviy fikrlashga va ijodkorlikka o'rgatadi, talabalarning bilim olish va kasbiy motivatsiyasini shakllantiradi.

3.3.Kontekstli ta'limda laboratoriya mashg'uloti

Laboratoriya ishlari yoki mashg'ulotlari pedagogika adabiyotida an'anaviy ravishda talabalarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish va mustahkamlash, mustaqil tajribalar o'tkazish ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida amalga oshiriladigan mustaqil amaliy va tadqiqot ishlaridan biri sifatida ta'riflanadi. Boshqa bir aniqlikda, laboratoriya mashg'uloti — bu o'quv jarayonini tashkil etish shakli bo'lib, unda talabalar pedagog rahbarligida maxsus ishlab chiqilgan topshiriqlar asosida o'quv laboratoriyasida mustaqil ravishda boshlang'ich tadqiqotlar, tajribalar, o'lchovlar o'tkazadilar.

Laboratoriya mashg'ulotlarining didaktik maqsadlari quyidagilarga qaratilgan: o'rganilgan nazariy jihatlarining haqiqatan eksperiment yordamida tasdiqlanishi; eksperiment texnikasini egallash; tajriba o'rnatish orqali amaliy masalalarni hal qilish qobiliyatini shakllantirish.

Mustaqil tadqiqot o'tkazish qobiliyatlari, kuzatish, solishtirish, tahlil qilish, xulosalar va umumlashtirishlar, o'lchov usullarini qo'llash, natijalarni jadval, sxema, grafik va diagrammalar shaklida rasmiylashtirish, turli asbob-uskunalar, apparatlar, qurilmalar va boshqa texnik vositalar bilan ishlash qobiliyatlari shakllanadi.

Bularning barchasi bilan rozi bo'lish mumkin, ammo bir qator savollar tug'iladi. Laboratoriya mashg'ulotlarining maqsadlari faqat ushbu didaktik maqsadlar bilan cheklanadimi, yoki bu mashg'ulotlar tarbiya maqsadlarini shakllantirishga qanday ta'sir qiladi; kelajakdagi mutaxassisning amaliy kasbiy fikrlashini shakllantirishda ular qanday rol o'ynaydi, yoki faqat nazariy bilimlarni chuqurlashtirish va mustahkamlashga xizmat qiladimi; laboratoriya mashg'ulotlarida belgilangan maqsadlar qanday sharoitda amalga oshiriladi? Laboratoriya amaliyotlari deb nomlangan darslar haqiqiy kasbiy vaziyatlar va jarayonlarni qanday darajada aks ettiradi? Savollar ro'yxatini davom ettirish mumkin. Xususan, laboratoriya mashg'ulotlarining mazmuni zamonaviy texnologik vositalar va real hayotiy misollar bilan qanday boyitiladi? Talabalar ushbu mashg'ulotlar jarayonida mustaqil qaror qabul qilish, muammoni tahlil qilish, tajriba o'tkazish va natijalarni tahlil qilish kabi kompetensiyalarni qay darajada egallaydilar? Shuningdek, laboratoriya mashg'ulotlarining samaradorligi qanday mezonlar asosida baholanadi va bu baholash jarayonida talabaning individual rivojlanish sur'ati va qiziqishlari inobatga olinadimi?

Bu kabi savollar laboratoriya mashg'ulotlariga faqatgina nazariy bilimlarni mustahkamlovchi vosita sifatida emas, balki shaxsiy va kasbiy shakllanishga xizmat qiluvchi ko'p qirrali didaktik jarayon sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi. Shu bois, ushbu mashg'ulotlarni tashkil etishda faqat natijaga yo'naltirilgan yondashuv emas, balki jarayonning o'zi orqali o'quvchining fikrlash doirasi, kasbiy identifikatsiyasi va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'usining shakllanishi ham e'tiborga olinishi kerak.

Yana bir muhim savol shuki, laboratoriya mashg'ulotlarida fanlararo integratsiya qanday darajada amalga oshirilmoqda? Masalan, fizika laboratoriya mashg'ulotlari matematika, informatika yoki texnologiya fanlari bilan qanday uyg'unlashtirilmoqda? Bu orqali

talabada kompleks yondashuv va tizimli fikrlashni shakllantirishga erishiladimi?

Shuningdek, laboratoriya mashg'ulotlari davomida talabalar o'rtasida hamkorlikda ishlash, guruhiy fikrlash va muloqot kompetensiyalari qanday rivojlantirilmoqda? Dars jarayonida individual, juftlikda va jamoaviy faoliyat qanday muvofiqlashtiriladi?

Bundan tashqari, quyidagi savollar ham dolzarbdir:

– Laboratoriya ishlarining natijalari real hayotdagi yoki kelajakdagi kasbiy vazifalarga qanchalik yaqin?

– Bu mashg'ulotlarda ijodiy yondashuvga, innovatsion fikrlashga o'rin bormi?

– O'qituvchining roli faqat nazorat qiluvchi va yo'naltiruvchi sifatida qoladimi yoki u ham talaba bilan birga izlanishga kirishadimi?

Ushbu savollar laboratoriya mashg'ulotlarining o'рни va ahamiyatini yanada chuqurroq tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi.

3.4.Kontekstli ta'limda loyiha metodi

Kontekstli o'qitishda loyiha metodining kelib chiqishi. “Loyiha metodi” XX asr boshlarida amerikalik faylasuf, pedagog va psixolog Jon Dyui hamda uning shogirdi Uilyam Kilpatrik ishlarida paydo bo'lgan. Jon Dyui “amal orqali o'qitish” g'oyasini ilgari surib, ushbu yondashuv asosida AQSh maktab ta'lim tizimini isloh qilishni taklif qilgan². Odatda loyiha deganda, talabalarning muayyan sohada amaliy-tadqiqot faoliyati tushuniladi. Bu an'anaviy “ma'lumot yetkazish” uslubiga qarama-qarshi bo'lib, shu sababli loyiha metodini amalga oshirish ko'pincha qiyinchilik tug'diradi.

Loyiha metodining asosiy g'oyasi – talabalarni hayotiy muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan, maqsadli va qiziqarli faoliyatga jalb qilishdir. Bu muammolarni hal qilish uchun ular ilgari o'zlashtirilgan yoki mustaqil ravishda topilgan bilimlarni qo'llashlari kerak. Ushbu texnologiya ijodiy, tadqiqot va qidiruv usullaridan foydalanishni nazarda tutadi.

² Петровская Л. А. Общение — компетентност — тренинг. Избранные труды. — М.: Смысл, 2007.

Hozirgi davrda loyiha metodi. 1980-yillardan boshlab loyiha metodi talabalarning bilish faoliyatini faollashtirish uchun qayta tiklandi. Shundan buyon bu borada ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan (G. M. Gladishev, M. P. Gorchakova-Sibirskaya, I. A. Kolesnikova va boshqalar). Loyiha metodining ijobiy tomonlari sifatida quyidagilar ajratib ko‘rsatiladi: shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirish, muammo va natija o‘rtasidagi bog‘liqlikni modellashtirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish, va boshqalar.

Shu bilan birga, loyiha metodining keng tatbiq qilinishiga to‘sqinlik qiluvchi bir qator muammolar mavjud. Masalan, bu metod aslida o‘qitish usuli emas, balki o‘quv faoliyatini tashkil etish shaklidir. Shuningdek, loyiha ishlarini talabalar o‘zlari bajarishi uchun yetarli kompetensiyaga ega bo‘lmaydi.

Loyiha metodi pedagogdan yuqori darajadagi intellektual, psixologik va kommunikativ mahorat talab qiladi. Biroq, bu metodning texnologik omillari mavjud emasligi, uning ommaviy ta’limda keng qo‘llanilishiga to‘sqinlik qiladi. Shu bilan birga, loyiha metodi individual va ijodiy yondashuvlarni rag‘batlantiruvchi foydali vosita bo‘lib qoladi.

Hammasi yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, shuni xulosa qilish mumkinki, fundamental ta’lim mazmunini saqlab qolish va hatto uni kuchaytirishni nazarda tutuvchi tegishli psixologik-pedagogik nazariya doirasidan tashqarida “loyihalar usuli” ko‘plab boshqa qiziqarli innovatsiyalar kabi umumiy ta’lim sifatini oshirishga kamdan-kam hissa qo‘shadigan bir “ekzotika” bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, uni kontekstli ta’lim texnologiyalari tizimining tarkibiy qismi sifatida muvaffaqiyatli qo‘llash mumkin.

Faqat uning maqsadlari, mazmuni va umumiy ta’lim jarayonining qaysi bosqichida “loyihalar usuli”ni asosli qo‘llash mumkinligini aniq belgilash lozim. Bu boshqa pedagogik texnologiyalar yordamida erishib bo‘lmaydigan yoki unchalik samarali bo‘lmaydigan, oldindan kutilayotgan aniq natijalar haqida bo‘lishi kerak. Shunchaki o‘quv jarayonini faollashtirish emas.

Kontekstli ta’lim nazariyasi va amaliyotini o‘zlashtirish jarayoniga kelajakdagi yoki faoliyat olib borayotgan pedagogni jalb qilganimizda,

biz quyidagi muhim pozitsiyadan kelib chiqamiz: talabalarning faoliyatini ushbu yoki pedagog uchun yangi bo'lgan boshqa nazariya, modelga muvofiq loyihalashtirish va amalga oshirish uchun pedagog uni avvalo amalda o'zlashtirishi va imkoniyatlarini "ichki" baholashi lozim.

Loyihalashtirish o'qitish shakllari, usullari va vositalari bo'yicha chuqur bilimlarni talab qiladi, ularning mosligi va o'quv vaziyatiga optimal tanlash imkoniyatlarini baholashni talab etadi. Dars yoki darslar tizimi loyihasi pedagogning harakatlari va talabalarning taxminiy harakatlari modeli (ssenariysi)ni anglatadi. Bunday model loyihaning bosqichlari, ularda qo'llaniladigan usullar va usullarni batafsil tasvirlab beradi.

Pedagogning loyihalash mahorati o'quv jarayonini texnologiyalashtirish, ya'ni mazmunning asosiy komponentlarini ajratish, ularni o'zlashtirish uchun zarur vaqtni hisoblash, ta'lim jarayonining nazorat nuqtalarini aniqlash, natijalarni rejalashtirish, ularni qo'llanilayotgan pedagogik shakllar, usullar va vositalarning mosligi nuqtai nazaridan baholash kabi qobiliyatlarini o'z ichiga oladi.

XULOSA

Ushbu kichik hajmdagi ilmiy-metodik qo'llanma ta'limining sifatini oshirishning barcha muammolarini kontekstli ta'lim nazariyasi va texnologiyalari nuqtai nazaridan yoritishni maqsad qilmagan. Asosiy maqsad ta'limi holatini tahlil qilishdan iboratdir. Asosiy muammolarni aniqlash va zamonaviy chaqiriqlarga javob beradigan yangi ta'lim paradigmasiga o'tish uchun kontseptual doiralarni taklif qilish, shuningdek, kontekstli ta'limga oid pedagogik texnologiyalarni tavsiya etishdan iborat edi.

Ko'rsatilishicha, islohotning asosiy qiyinchiliklaridan biri, tugashini hech kim ko'rmaydigan, pedagogika va psixologiya nazariyalarini amalda qo'llashda umumiy ravishda tan olinadigan, pedagoglar va ta'lim tizimi mutaxassisleri tomonidan qo'llaniladigan aniq psixologik-pedagogik nazariyaning yo'qligi hisoblanadi. Bunday nazariyaga tayangan holda, maktab pedagoglari, mahorat maktabi, oliy o'quv yurtlari pedagoglari yoki malaka oshirish institutining pedagoglari ta'lim sifatini oshirish va yangi ta'lim paradigmasiga o'tish bo'yicha to'g'ri qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bunday nazariy asos yo'qligida, pedagog, yangi turdagi ta'limni loyihalash va yaratishda asosiy rolni o'ynagan bo'lishi kerak bo'lgan pedagog, atestatsiya va akkreditatsiya komissiyalaridan kelib chiqadigan hujjatlar ko'pligini boshdan kechiradi, bu esa uning vaqtini va kuchini olish bilan birga, ta'lim sifatiga hech qanday hissa qo'shmaydi, aksincha uni kamaytiradi.

Konttekstli ta'limning asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, unga mos pedagogik texnologiyalar orqali talaba o'tmishdan (ta'limdagi «bilimlar omborini» o'rganish, aslida ma'lumotlarni o'zlashtirish) kelajakdagi obyektiv-texnologik va ijtimoiy muhitga qarab rivojlanadi. Shu tarzda, ta'lim va tarbiya, nazariya va amaliyotning uyg'unligini ta'minlash, har bir talabaning madaniyatdagi ma'nolar va shaxsiy mazmunlarini mustahkamlash maqsadlariga erishiladi.

Ta'lim sifatini oshirishdagi eng katta potensial bu har bir talabaning to'liq shaxsiy potentsiali bo'lib, u ta'limning asosiy mazmuni va pedagog bilan dialogik hamkorlik orqali kelajak dunyosini o'zlashtirishdadir.

NAZORAT SAVOLLARI

1.1 Ta'limni isloh qilishda olib borilayotgan tadbirlar

1. Ta'limni isloh qilishning asosiy maqsadlari nimalardan iborat?
2. Hozirgi kunda ta'lim tizimida qanday islohotlar amalga oshirilmoqda?
3. Islohotlarning ta'lim sifatiga ta'siri qanday baholanadi?

1.2 Ta'limda kompetentli yondashuv

1. Kompetentli yondashuvning ta'lim jarayonidagi o'rni va ahamiyati qanday?
2. Pedagogik kompetensiyalarning asosiy turlari va ular qaysi ko'nikmalarni o'z ichiga oladi?
3. Ta'lim jarayonida kompetentli yondashuvni joriy etish uchun qanday usullar qo'llaniladi?

1.3 O'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar

1. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o'qitish samaradorligini qanday oshiradi?
2. An'anaviy va zamonaviy o'qitish usullari o'rtasidagi asosiy farqlar nimalarda ko'rinadi?
3. Faol o'qitish usullari qaysi jarayonlarda qo'llanilishi mumkin?

1.4 Ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

1. Ta'lim jarayonida AKT dan foydalanishning afzalliklari nimada?
2. Onlayn va oflayn ta'lim platformalarini taqqoslang.
3. AKT ni joriy etishda duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari qanday?

2.1 Kontekstli ta'lim nazariyasi

1. Kontekstli ta'lim nazariyasining asosiy tamoyillari qanday?
2. Kontekstli ta'lim boshqa o'qitish yondashuvlaridan nimasi bilan farq qiladi?
3. Kontekstli ta'limni o'rganishda qaysi olimlarning qarashlari muhim ahamiyatga ega?

2.2 Kontekstli ta'lim tamoyillari

1. Kontekstli ta'limning asosiy tamoyillari nimadan iborat?
2. Qanday qilib kontekstli ta'lim tamoyillari o'quv jarayonida amalga oshiriladi?
3. Tamoyillarga amal qilmaslik kontekstli ta'lim samaradorligiga qanday ta'sir qiladi?

2.3 Kontekstli ta'limda pedagogik texnologiyalar

1. Qanday pedagogik texnologiyalar kontekstli ta'limga mos keladi?
2. Kontekstli ta'lim jarayonida qaysi texnologiyalar eng samarali hisoblanadi?
3. Zamonaviy texnologiyalar kontekstli ta'lim mazmunini qanday boyitadi?

2.4 Kontekstli ta'lim mazmunini loyihalashtirishda muammoli yondashuv

1. Muammoli yondashuvni qo'llashning asosiy bosqichlari qanday?
2. Kontekstli ta'limda muammoli vaziyatlar qanday yaratiladi?
3. Muammoli yondashuv orqali talabalar qanday ko'nikmalarni rivojlantiradi?

3.1 Kontekstli ta'limda ma'ruza shakllari

Muammoli ma'ruza shakli:

1. Muammoli ma'ruzaning asosiy bosqichlari qanday?
2. Ma'ruzada muammoli vaziyatlarni yaratishning samarali usullari qanday?
3. Muammoli ma'ruzalar ta'limning qaysi turlariga mos keladi?

Ma'ruza vizual (taqdimot):

1. Vizual ma'ruza taqdimotining afzalliklari va kamchiliklari nimada?
2. Ma'ruza taqdimotida grafik va multimedia vositalarining o'рни qanday?
3. Vizual taqdimotlar talabalarining diqqatini jalb qilishda qanday rol o'ynaydi?

Ma'ruza konferensiya ko'rinishida:

1. Konferensiya shaklidagi ma'ruza qanday tashkil etiladi?
2. Talabalar ishtirokida muhokama qilish ma'ruzaning samaradorligiga qanday ta'sir qiladi?

3. Konferensiya shaklidagi ma'ruzalarda qaysi mavzularni ko'tarish maqsadga muvofiq?

3.2 Kontekstli ta'limda seminar mashg'uloti

1. Seminar mashg'ulotlarini tashkil etishda qanday yondashuvlardan foydalaniladi?
2. Seminar mashg'ulotlarida talabalarning faol ishtirokini ta'minlash uchun qanday usullar qo'llaniladi?
3. Kontekstli seminar mashg'ulotlarida baholashning qaysi shakllari mos keladi?

3.3 Kontekstli ta'limda laboratoriya mashg'uloti

1. Laboratoriya mashg'ulotlarini kontekstli o'qitish doirasida qanday tashkil etish mumkin?
2. Amaliy ishlar orqali talabalarning ilmiy ko'nikmalarini rivojlantirish usullari qanday?
3. Laboratoriya mashg'ulotlarida xavfsizlikni ta'minlashning asosiy qoidalari qanday?

3.4 Kontekstli ta'limda loyiha metodi

1. Loyiha metodining asosiy maqsadlari va bosqichlari qanday?
2. Talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun loyiha metodi qanday yordam beradi?
3. Loyiha natijalarini taqdim etishda nimalarga e'tibor qaratish lozim?

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-2909-son Qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi “Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta’minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-3775-son Qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining, 21.06.2022 yildagi Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-289-son Qarori.
4. Вербицкий А.А. Педагогические технологии контекстного обучения: Научно-методическое пособие. – Москва. РИС МГГУ. 2010. – 55 с.
5. Вербицкий А.А., Ларионова О.Г. Категория «контекст» в психологии и педагогике. М: Publishing Hous Logos, 2010. – 300 с.
6. Гамбург К.С. Виртуальные стендовые лабораторные работы как инновационная форма контекстного обучения. Автореф.дисс.на соискание ученой степени канд.пед.наук. Москва. 2006. – 23 с.
7. Kuvatova N.B. Kontekstli ta’lim muhitida bo‘lajak rrofessional ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashning didaktik ta’minotini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. – Chirchiq, 2023. – 120 b.
8. Попова Е.М. Формирование профессиональной компетентности будущих спесиалистов в условиях контекстного обучения в ВУЗЕ. Автореф.дисс.на соискание ученой степени канд.пед.наук. Чита. 2009. –22 с.
9. Vozorbaev I. (2024). Международный опыт развития спесиальной компетентности педагогических кадров на основе контекстного обучения . Вестник УзМУ, 1(1.9), 67-69.

10. Bozorbaev I. Context approach to improving qualifications of teaching staff. News of the nuuz, 1(1.8), 2024– P. 59-60.
11. Bozorbaev I. Professional Development Of Teaching Staff In The Process Of Advanced Training As A Scientific And Pedagogical Problem. (2024). Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments, 2(11), 87-95.
12. Olimov Q.T. Maxsus fanlardan o‘quv adabiyotlari yangi avlodini yaratishning nazariy va uslubiy asoslari. // Ped. fan. dokt. diss. – T., 2005.
13. Sharipov Sh.S. Talabalar kasbiy ijodkorligi uzviyligini ta’minlashning nazariyasi va amaliyoti. // Ped. fan. dok. avtorefati. – T., 2012. 46 b.
14. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent. Iste’dod, 2008. – 180 b.
15. Kurbonov Sh.E., Seytxalilov E. Ta’lim sifatini boshqarish. – T.: Turon Iqbol, 2006. 592 b.
16. Muslimov N., Ishmuhamedov R., Turaev A. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish. O‘quv-uslubiy majmua. Toshkent 2023. – 92 b
17. Rodjers K., Frayberg D. Svoboda uchitsya.–M.: Smysl, 2002. – 527s
18. Tolipov. O‘., Usmonboeva. M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – Toshkent. Fan, 2005. – 205 b.
19. Framwork for 21 st Century Learning. The Partnership for 21 st Century Learning.– 2015
20. Countries Contributing to DeSeCo-A Summary Report. Uri Peter Trier, University of behalf the Swiss Statistical Office . 2001

ILOVALAR

Test

1.1 Ta'limni isloh qilishda olib borilayotgan tadbirlar

1. Ta'limni isloh qilishning asosiy maqsadi nima?

- a) Ta'lim tizimini barqarorlashtirish
- b) Ta'lim sifatini oshirish
- c) O'qituvchilar sonini ko'paytirish
- d) Yangi fanlarni joriy etish

To'g'ri javob: b

2. Ta'limni isloh qilishda qaysi omil asosiy hisoblanadi?

- a) Davlat siyosati
- b) Talabalar soni
- c) Xorijiy ta'lim tizimlari
- d) O'quv binolarining ta'miri

To'g'ri javob: a

3. Islohotlar jarayonida qaysi soha eng ko'p ta'sir qiladi?

- a) Iqtisodiyot
- b) Pedagogika
- c) Texnologiyalar
- d) Madaniyat

To'g'ri javob: b

1.2 Ta'limda kompetentli yondashuv

1. Kompetentli yondashuvning asosiy maqsadi nima?

- a) O'quv rejalarini qisqartirish
- b) Talabalarning amaliy bilimlarini rivojlantirish
- c) Fanlar sonini kamaytirish
- d) Yangi o'quv materiallarini yaratish

To'g'ri javob: b

2. Kompetentli yondashuvning asosiy komponenti nima?

- a) Nazariy bilimlar
- b) Ko'nikma va malakalar
- c) O'quv materiallari
- d) Fan bo'yicha standartlar

To'g'ri javob: b

3. Ta'limda kompetentli yondashuvni joriy etishda qaysi uslub qo'llaniladi?

- a) Passiv o'qitish
- b) Faol va interaktiv usullar
- c) Nazariy yondashuv
- d) Klassik ma'ruza usuli

To'g'ri javob: b

1.3 O‘qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar

1. Faol o‘qitish metodlariga qaysi usul kiradi?

- a) Ma’ruza
- b) Munozara
- c) O‘quv kitoblarini o‘qish
- d) Test topshiriqlari

To‘g‘ri javob: b

2. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar qaysi jarayonda qo‘llaniladi?

- a) Nazariy ma’ruzalar
- b) Amaliy mashg‘ulotlar
- c) Mustaqil o‘qish
- d) Hisobot yozish

To‘g‘ri javob: b

3. Zamonaviy o‘qitish usullarining asosiy xususiyati nima?

- a) Pedagogmarkazda bo‘lishi
- b) Talabafaoliyatini rag‘batlantirish
- c) Dars hajmini qisqartirish
- d) Faqat bir metodni qo‘llash

To‘g‘ri javob: b

1.4 Ta’limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

1. AKTning ta’limda qo‘llanilishidagi asosiy maqsad nima?

- a) Nazariy bilimlarni kuchaytirish
- b) Interaktiv o‘qitishni rivojlantirish
- c) O‘quv dasturlarini qisqartirish
- d) Talabalar sonini kamaytirish

To‘g‘ri javob: b

2. Qaysi vosita AKTga kiradi?

- a) Elektron kitoblar
- b) Qog‘oz jurnallar
- c) An’anaviy doska
- d) Amaliy mashg‘ulotlar

To‘g‘ri javob: a

3. Onlayn ta’limning asosiy afzalligi nimada?

- a) Tezkorlik va moslashuvchanlik
- b) Nazariy bilimlarning ustunligi
- c) O‘quv rejalari miqdorining oshishi
- d) Texnik xarajatlarning ko‘payishi

To‘g‘ri javob: a

2.1 Kontekstli ta'lim nazariyasi

1. Kontekstli ta'limning asosiy mohiyati nimada?
 - a) Fanni faqat nazariy jihatdan o'rganish
 - b) Bilimlarni hayotiy vaziyatlar bilan bog'lash
 - c) An'anaviy o'qitish usullaridan foydalanish
 - d) Faqat texnik vositalardan foydalanish

To'g'ri javob: b

2. Kontekstli ta'lim nazariyasini kim ilgari surgan?
 - a) A.A. Verbitskiy
 - b) J. Dyui
 - c) Lev Vygotskiy
 - d) I. Kant

To'g'ri javob: a

3. Kontekstli ta'lim qaysi asosiy pedagogik yondashuvga tayanadi?
 - a) Faol o'qitish yondashuvi
 - b) Nazariy o'qitish yondashuvi
 - c) Eksperimental o'qitish yondashuvi
 - d) Individual yondashuv

To'g'ri javob: a

2.2 Kontekstli ta'lim tamoyillari

1. Kontekstli ta'limning qaysi tamoyili asosiy hisoblanadi?
 - a) O'quv materiallarini qisqartirish
 - b) Ta'limni hayotiy vaziyatlarga moslashtirish
 - c) Mustaqil o'qishga tayanish
 - d) Talabalar sonini kamaytirish

To'g'ri javob: b

2. Kontekstli ta'lim tamoyillari nechta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi?
 - a) 2
 - b) 3
 - c) 4
 - d) 5

To'g'ri javob: c

3. «Individual o'quv dasturlarini yaratish» qaysi tamoyilga mos keladi?
 - a) Faoliyatga yo'naltirish tamoyili
 - b) Moslashuvchanlik tamoyili
 - c) Kommunikativlik tamoyili
 - d) Innovatsionlik tamoyili

To'g'ri javob: b

2.3 Kontekstli ta'limda pedagogik texnologiyalar

1. Kontekstli ta'limda qaysi texnologiya ko'proq qo'llaniladi?

- a) Ma'ruza usuli
- b) Muammoli ta'lim texnologiyasi
- c) O'yin texnologiyalari
- d) Statik texnologiyalar

To'g'ri javob: b

2. Kontekstli ta'limda texnologiyalarning asosiy vazifasi nima?

- a) O'quv jarayonini soddalashtirish
- b) Amaliy va nazariy bilimlarni birlashtirish
- c) An'anaviy o'qitish jarayonini kuchaytirish
- d) Fanni qiziqarli qilish

To'g'ri javob: b

3. Kontekstli ta'limda texnologiyalar qanday yo'nalishlarda ishlaydi?

- a) Talabalarni rag'batlantirish
- b) Bilimlarni mustahkamlash va qo'llash
- c) Yangi mavzuni tushuntirish
- d) O'quv dasturlarini qisqartirish

To'g'ri javob: b

2.4 Kontekstli ta'lim mazmunini loyihalashtirishda muammoli yondashuv

1. Muammoli yondashuvning asosiy maqsadi nima?

- a) Talabalarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish
- b) Tezkor test topshiriqlarini yaratish
- c) Nazariy ma'lumotlarni berish
- d) O'qitish jarayonini tezlashtirish

To'g'ri javob: a

2. Kontekstli ta'lim mazmunini loyihalash jarayonida muammoli vaziyatlar qanday rol o'ynaydi?

- a) O'quv materiallarini cheklash
- b) Talabalarning faolligini oshirish
- c) Bilimlarni mustahkamlash uchun vazifalar yaratish
- d) Innovatsion texnologiyalarni cheklash

To'g'ri javob: b

3. Muammoli yondashuvni loyihalashda qaysi omil asosiy hisoblanadi?

- a) Resurslarning ko'pligi
- b) Vaziyatning amaliy ahamiyati
- c) Nazariy materiallarning miqdori
- d) Fanni osonlashtirish

To'g'ri javob: b

3.1 Kontekstli ta'limda ma'ruza shakllari

1. Muammoli ma'ruzaning asosiy vazifasi nima?
 - a) Talabalarga tayyor bilimlarni yetkazish
 - b) Talabalarni muammoli vaziyatni hal qilishga yo'naltirish
 - c) Vizual materiallardan foydalanish
 - d) Nazariy ma'lumotlarni qaytarish

To'g'ri javob: b

2. Vizual ma'ruza qanday materiallardan foydalanadi?
 - a) Raqamli texnologiyalar, grafikalar va slaydlar
 - b) Faqatgina qog'ozli materiallar
 - c) Ovozli yozuvlar
 - d) Yozma testlar

To'g'ri javob: a

3. Konferensiya shaklidagi ma'ruza qanday amalga oshiriladi?
 - a) Yakka tartibdagi savol-javob shaklida
 - b) Guruh muhokamalari va fikr almashinuvi asosida
 - c) Nazariy ma'lumotlarni yozib olish orqali
 - d) Faqat muammoli masalalar muhokamasi bilan

To'g'ri javob: b

3.2 Kontekstli ta'limda seminar mashg'uloti

1. Seminar mashg'uloti qanday asosiy maqsadga ega?
 - a) Talabalar bilimlarini mustahkamlash va o'z fikrini ifodalashga o'rgatish
 - b) Tezkor savollarga javob berishni o'rgatish
 - c) Faqat nazariy bilimlarni qayta yodlash
 - d) Yakka tartibda ishlashni o'rgatish

To'g'ri javob: a

2. Seminar mashg'ulotida kontekstli yondashuv qanday amalga oshiriladi?
 - a) Hayotiy misollarni tahlil qilish orqali
 - b) Faqat darslikka asoslangan ma'lumotlarni yodlash orqali
 - c) Guruhlar bilan ish olib bormasdan
 - d) Faqat nazariy ma'lumotlarni eshitish orqali

To'g'ri javob: a

3. Seminar mashg'ulotlarida qanday metodlar ko'proq qo'llaniladi?
 - a) Suhbat, munozara va muammoli vaziyatlar
 - b) Ma'ruza va test topshiriqlari
 - c) Vizual taqdimotlar va yodlash usullari
 - d) O'yin va musobaqalar

To'g'ri javob: a

3.3 Kontekstli ta'limda laboratoriya mashg'uloti

1. Laboratoriya mashg'ulotlarida asosiy e'tibor nimaga qaratiladi?

- a) Nazariy bilimlarni sinovdan o'tkazishga
- b) Ma'ruza shaklida mavzuni yoritishga
- c) Faqat materiallarni o'qishga
- d) O'yin usullarini qo'llashga

To'g'ri javob: a

2. Kontekstli laboratoriya mashg'ulotlarida qanday yondashuv asosiy hisoblanadi?

- a) Amaliyot va nazariyaning integratsiyasi
- b) Faqat nazariy ma'lumotlarni o'qitish
- c) Mustaqil ish va tajribadan voz kechish
- d) Test savollari bilan ishlash

To'g'ri javob: a

3. Laboratoriya mashg'ulotlarida talabalar qanday qobiliyatlarni rivojlantiradi?

- a) Tahlil qilish va amaliy ishlarni bajarish qobiliyati
- b) Faqat nazariy bilimlarni eslab qolish qobiliyati
- c) Guruhda ishlashni cheklash qobiliyati
- d) Fikr almashmaslik qobiliyati

To'g'ri javob: a

3.4 Kontekstli ta'limda loyiha metodi

1. Loyiha metodi asosida qanday maqsad amalga oshiriladi?

- a) Amaliyotga asoslangan yechimlarni ishlab chiqish
- b) Faqat nazariy bilimlarni o'rgatish
- c) Yodlash va qayta yodlashni o'rgatish
- d) Yakka tartibda ishlashga o'rgatish

To'g'ri javob: a

2. Loyiha metodida ish qanday tashkil qilinadi?

- a) Guruhli yoki individual amaliy loyihalar yaratish orqali
- b) Faqat ma'lumotlarni qayta yodlash orqali
- c) Faqat darslik materiallari bilan ishlash orqali
- d) Tezkor test savollariga javob berish orqali

To'g'ri javob: a

3. Kontekstli ta'limda loyiha metodi qaysi bosqichlarni o'z ichiga oladi?

- a) Maqsad qo'yish, rejalashtirish, bajarish va natijani baholash
- b) Faqat amaliyotni bajarish bosqichi
- c) Yakka tartibdagi ishlash bosqichi
- d) Faqat yakuniy natijani baholash bosqichi

To'g'ri javob: a

GLOSSARIY

Har qanday nazariyaning pishib yetganligi, asosiligi va amaliy qo'llanilishini baholashning asosiy ko'rsatkichlaridan biri, ilmiy tadqiqotlarda tushunchalar va kategoriyalarni ilmiy asoslab ta'riflovchi apparatning mavjudligidir. Ushbu glossariyda kontekstli ta'lim nazariyasining ilmiy apparatini ochib beruvchi kengaytirilgan lug'at keltirilgan. Yangi ilmiy tushunchalar bilan birga, psixologiya, pedagogika va metodika adabiyotlarida allaqachon ishlatilgan, ammo kontekstli ta'lim nazariyasi nuqtai nazaridan yangicha talqin qilingan tushunchalar va terminlar ham kiritilgan.

1. Akademik tipdagi ta'lim faoliyati: talabanning maqsadi va predmetidan iborat bo'lib, pedagog tomonidan uzatilgan ma'lumotni o'zlashtirishga qaratilgan faoliyat shakli. Bu yerda pedagog semiotik o'rgatuvchi modelni ishlatadi.

2. Andragogika: Kattalar ta'limi nazariyasi bo'limi bo'lib, u kattalar ta'limining qonuniyatlari, umumiy va kasbiy rivojlanishi bilan shug'ullanadi. Andragogik yondashuvda o'qitish mazmuni kattaning o'quv talablariga qarab tanlanadi, o'qish faoliyatini tashkil etish uning yoshi va shaxsiy xususiyatlarini, motivatsiyasini, ijtimoiy, kognitiv va kasbiy tajribasini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Pedagog va talabalar o'rtasidagi munosabatlar hamkorlik, hamjihatlik va axborot almashinuvi asosida quriladi. Andragogik yondashuvning bazi elementlari oliy ta'limda muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin.

3. Biznes o'yini: Ta'lim jarayonida kasbiy faoliyatning predmetli va ijtimoiy mazmunini modellashtirishning bir shakli. Bu kontekstli ta'limning bir shaklidir. Biznes o'yinida talabalarning kvazikasbiy faoliyati imitatsion o'yin modeli orqali amalga oshiriladi, bu esa kasbiy faoliyatning to'liq bo'lgan bo'laklari yoki butun kasbiy faoliyatning mazmuni, texnologiyasi va dinamikasini aks ettiradi.

4. Brainstorming (Miya shovqini): Kichik guruh ishtirokchilarining ijodiy faolligini va samaradorligini rag'batlantirish usuli, ular murakkab muammoni hal qilayotgan paytda; ikki bosqichdan iborat — birinchi bosqichda barcha ishtirokchilar imkon qadar ko'proq g'oyalarni ifodalaydilar, hatto «aqlan ozgan» g'oyalar ham, ular hech

qanday tanqid yoki tasdiqlashsiz; ikkinchi bosqichda har bir g'oya tahlil qilinadi va samarali bo'lganlari ajratib olinadi.

5. Divergent fikrlash: Muammolarni hal qilish yoki g'oyalar yaratishda ko'plab turli variantlar va yechimlar ishlab chiqishga qaratilgan fikrlash usuli. Bu jarayonda biror savol yoki vaziyatga turli yo'nalishlarda yondashiladi, yangi g'oyalar va tushunchalar paydo bo'ladi.

6. Ehtiyoj: shaxsning tashqi muhitda uning mavjudligi va rivojlanishi uchun zarur bo'lgan obyektlarga bo'lgan ehtiyoji natijasida yuzaga kelgan holat va uning faolligini qo'zg'atadigan omil.

7. Faoliyat: Shaxsning ichki motivatsiyalangan maqsadli faoliyati bo'lib, uning yordamida u ijtimoiy tajribani o'zlashtiradi, ruhiy funktsiyalarini va qobiliyatlarini rivojlantiradi, obyektiv dunyo, boshqalar va o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlar tizimini shakllantiradi. Har qanday faoliyatni bajarish qobiliyatini shakllantirish uchun, shunday faoliyatni amalga oshirish kerakki, u ijtimoiy va kasbiy madaniyatda mavjud faoliyatga mos bo'lsin. Intelektual, texnologik, ijtimoiy va ruhiy madaniyatni rivojlantirish jarayonida o'zini shaxs sifatida va individual sifatida rivojlantirish ta'limining mohiyati shundan iborat. Shuning uchun, ta'lim mazmunini o'zlashtirish nafaqat ilmiy axborotning oddiy uzatish orqali, balki talabaning faoliyat jarayonida amalga oshiriladi, bu faoliyat esa atrofdagi dunyoning predmetlari va hodisalariga yo'naltirilgan va ularni o'zgartirib, shu bilan birga o'zini o'zgartiradi. Faoliyatning birligi – bu harakat bo'lib, u texnologik savodxonlik va axloqiy asoslar talablarini bir vaqtning o'zida bajaradi.

8. Faoliyatning motivatsion asoslari: Faoliyatga bo'lgan ongli undovchilar tizimi, bu uning amalga oshirilishiga sabab bo'lgan omillar; insonning harakatini belgilaydigan psixologik faktorlar to'plami. Har qanday faoliyatda tashqi sharoitlarga bog'liq motivatsiyani va ichki, mazmunli motivatsiyani ajratish mumkin. Talabaning ta'lim faoliyati kognitiv motivlar tomonidan rag'batlantiriladi, va kasbiy motivlarga aylanishi kerak bo'ladi.

9. Faol o‘qitish usullari: Pedagoglar tomonidan ko‘pincha muammoli ma‘ruzalar, rolli va biznes o‘yinlari, guruhli munozaralar, situatsion masalalarni yechish kabi metodlarni ifodalash uchun ishlatiladigan atama. Biroq, bu atama noto‘g‘ri tushunchaga asoslanadi, chunki: 1) metodning o‘zi, agar u o‘quv maqsadlariga erishishga yordam bersa, passiv bo‘lishi mumkin emas, aks holda bu oddiygina metod bo‘lmaydi. Boshqa tomondan, biror metodni qo‘llaganda talabaning faolligining turli darajalari – oddiy sezgi va idrokdan tortib, birgalikda ijodiy fikrlashgacha – kiritiladi; 2) yuqorida keltirilgan va shunga o‘xshashlar asosan o‘qitish metodlari emas, balki o‘quv faoliyatini tashkil etish shakllaridir.

10. Faol o‘qitish: Pedagogik amaliyotda ilgari surilgan, talabalarning bilish faoliyatini faollashtirishga qaratilgan o‘qitishning turli shakllari, usullari, vositalari va sharoitlarining umumiy atamasi. Ushbu atama, an’anaviy o‘qitishning «ma’lumot beruvchi» usullariga qarshi sifatida paydo bo‘lgan: ularga tegishli bo‘lmagan hamma narsa «faol o‘qitish usullari» deb qaraladi. Ammo an’anaviy o‘qitishda talabalar yoki talabalar passivdir, degan fikr tanqid qilinadi, chunki hatto bitta predmetni qabul qilish ham ma’lum darajada ruhiy «javob berish» faolligini talab qiladi. Masalan, ko‘z uning egasiga sezilmasdan, ob’ektni konturini bir necha bor kuzatadi, va agar ko‘z harakatini to‘xtatsa, odam tez orada uni ko‘ra olmaydi. Shuningdek, qaysi innovatsiyalar orqali «passiv» o‘qitish «faol»ga aylanishi haqida ma’qul bir mezonni aniqlashning imkoni yo‘q. Shu sababli, faol o‘qitish nazariyasi yaratilishi mumkin emas. «Faol o‘qitish usullari» yoki «faol o‘qitish usullari» deb atalgan pedagogik texnologiyalarni aniq belgilash kontekstli ta’lim nazariyasida amalga oshiriladi, bu o‘zining innovatsion pedagogik texnologiyalarining uchta manbasidan biridir.

11. Hamkorlik: birgalikda bajarilgan ishlar, harakatlar, xatti-harakatlar, umumiy ishda ishtirok etish; maqsadlar, istaklar, qarorlar qabul qilishda tomonlarning manfaatlarini hisobga olish asosida o‘zaro faoliyat.

12. Harakat: kontekstual ta’lim tizimida inson faoliyatining birligi; insonning shaxsiy faolligining shakli, ijtimoiy jihatdan

belgilangan va axloqiy-normativ jihatdan tartibga solingan harakat (yoki faoliyat), predmetli va sotsial madaniyatli tarkibga ega, boshqa odamlarning javobini kutadigan va o'z harakatlarini va faoliyatini ushbu javobni hisobga olgan holda tuzatishni nazarda tutadi. Harakat insonning shaxsiyati va individualligini shakllantiradi va namoyon qiladi.

13. Ijodkorlik: yangi moddiy yoki ma'naviy qadriyatlarni yaratish faoliyati.

14. Ijtimoiy o'rgatuvchi model: kontekstli ta'limda muammoli vaziyat yoki ularning kompleksini tashkil etuvchi ilmiy yoki ishlab chiqarish faoliyatining parchasini talabalar tomonidan hamkorlikda tahlil qilish va o'zgartirish. Interaktiv guruhlarida ishlash, ijtimoiy muhitning professional modellari sifatida, kelajak mutaxassisining nafaqat predmetli, balki ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantiradi.

15. Ijtimoiy qadriyatlar: jamiyat va shaxs tomonidan qabul qilingan bilimlar, manfaatlar, afzalliklar va ma'nolarni ifodalovchi, eng yuqori darajadagi ijtimoiy regulyatorlar sifatida ko'rsatilgan eng yuqori ko'rsatkichlar.

16. Imitatsion ta'lim modeli: kelajakdagi kasbiy faoliyat yoki uning katta, ma'no jihatdan yakunlangan bo'laklari imitatsiya qilinadigan vaziyatlar bo'lib, ular nazariy ma'lumotni amaliy ravishda tahlil qilish va tegishli qarorlar qabul qilish jarayonida qo'llashni nazarda tutadi. O'zlashtirilgan predmet harakatlarining asosiy maqsadi imitatsiya qilinayotgan kasbiy vaziyatlarni amaliy ravishda o'zgartirishdan iborat. Ma'lumot bu yerda bilimni professional bilimga aylantirish jarayonida bilish faoliyatini amalga oshirish vositasi sifatida xizmat qiladi. Talabaning ish birligi — predmet harakati.

17. Imitatsiya: Boshqalar harakatlarini, xulq-atvorlarini yoki xususiyatlarini takrorlash yoki ulardan nusxa olish jarayoni.

18. Kompetensiya yondashuvi: Ta'limni isloh qilishning maqsadga erishish asoslari bo'lib, u talabalar o'rganishi kerak bo'lgan amaliy kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan — bu talabalar tizimi, qadriyatlar va shaxsiy sifatlar, kasbiy motivlar, bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, qobiliyatlar va tajriba.

19. Kompetensiya: Ma'lum bir faoliyatni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan maqsadlar, qadriyatlar, motivlar, shaxsiy sifatlar, bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, qobiliyatlar va tajriba tizimi.

20. Kompetentlik-kontekstual yondashuvi: Yangi kompetentlik turidagi ta'lim standartlarini amalga oshirish g'oyalari va prinsiplari, psixologik-pedagogik nazariya va kontekstual ta'lim prinsiplari asosida.

21. Kompetentlik: Amaliyotda namoyon bo'lgan kompetensiyalar, shaxsning amaliy faoliyat (uy xo'jaligi, ijtimoiy, ma'naviy, umummadaniy, kasbiy, ilmiy) texnologiyalariga bo'lgan ega bo'lish darajasini va shaxsning ijtimoiy-axloqiy sifatlarini rivojlantirish: fuqarolik, mas'uliyat, mustaqillik, individual va jamoaviy qarorlar qabul qilish qobiliyati, muloqot qilish qobiliyati, uzluksiz ta'lim olish va o'z-o'zini ta'limlash qobiliyati va boshqalar.

22. Konsepsiya: Asosiy g'oya, qarashlar tizimi, ma'lum bir innovatsion faoliyat subyektlarining faoliyatini tashkil etishning prinsiplari, maqsadlari va vazifalarini tushunish usuli.

23. Kontekst: Psixologik va pedagogik kategoriya bo'lib, odamning ongida aks etgan ichki va tashqi omillar va sharoitlar tizimi bo'lib, u aniq bir holatda uning harakati va faoliyatining mazmuni va ahamiyatini belgilaydi. Ichki kontekst shaxsning individual xususiyatlari, munosabatlar, bilimlar va tajribalarini tashkil qiladi; tashqi kontekst esa, ijtimoiy-madaniy, predmetli, makon-vaqt (texnologik) va boshqa holatlarning xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Kasbiy kelajak konteksti, ta'limda berilgan holda, talabalar o'rganish faoliyatiga shaxsiy mazmun kiritadi va ularning faolligi, kognitiv va kasbiy motivatsiyasini yuqori darajada belgilaydi.

24. Kontekstli ta'lim mazmunining manbalari: 1) fanlarning ta'lim predmetlariga didaktik tarzda o'zgartirilgan mazmuni; 2) jamiyatning ijtimoiy-kasbiy amaliyoti, ijtimoiy, madaniy, ma'naviy va kasbiy funksiyalar, vazifalar, muammolar va kompetensiyalarni tasvirlash shaklida taqdim etilgan; 3) jamiyatda va konkret professional jamiyatda mavjud bo'lgan axloqiy qadriyatlar va me'yorlar.

25. Kontekstli ta'lim mohiyati: ta'lim faoliyatini professional faoliyatga aylantirish uchun psixologik, pedagogik va metodik sharoitlar yaratish, talabalar faoliyatining maqsadlari, harakatlari, qadamlar, vositalar va natijalarini o'zgartirish jarayoni.

26. Kontekstli ta'lim nazariyasining manbalari: 1) o'qish faoliyati nazariyasi, o'zbek psixologiyasida ishlab chiqilgan va kontekstli ta'lim nazariyasida rivojlangan; 2) ushbu nazariya pozitsiyasidan innovatsion o'qitishning xilma-xilligi haqida ilmiy izlanishlar natijasida yoki amaliyotda vujudga kelgan tajriba nazariy umumlashtirilishi; 3) «kontekst» psixologik va pedagogik kategoriya, talabaning o'quv-tanlash faoliyati jarayoniga va natijalariga predmet va ijtimoiy sharoitlarning ma'no shaklllovchi ta'siri.

27. Kontekstli ta'limdagi talabalarning bilish faoliyatini tashkil etishning asosiy shakllari: Akademik turdagi o'quv faoliyati, kvazikasbiy, o'quv-kasbiy faoliyatlar bo'lib, ular talabalarning bilish faoliyatidan kasbiy faoliyatga o'tishini ta'minlaydi.

28. Kontekstual ta'lim mazmunining asosiy birligi: uning barcha predmet va ijtimoiy noaniqligi va qarama-qarshiligi bilan bog'liq muammoli holat.

29. Kontekstual ta'lim: Ta'limning bir turi bo'lib, unda fanlar tili va o'qitishning barcha shakllari, metodlari va vositalari yordamida — an'anaviy va yangi — talabalar o'rganishi kerak bo'lgan kasbiy faoliyatning predmetli va ijtimoiy mazmuni modellashtiriladi. Bu akademik ta'lim faoliyatining shakllarini, kvaziprofessionallar va ta'lim-professionallar faoliyatini, shuningdek, bir faoliyatdan boshqasiga o'tishni ta'minlaydigan bir nechta oraliq shakllarni o'z ichiga oladi. Kontekstual ta'limning maqsadi — kelajakda bitiruvchilarning tayyorlanayotgan yo'nalishlari bo'yicha kasbiy faoliyatining to'liq shakllanishidir.

30. Kontekstual ta'limda modellash: Semiotik, imitatsion, ijtimoiy o'quv modellarining ketma-ket ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi, bu talabalar faoliyatining o'quvdan kvaziprofessionallar va ta'lim-professionallar faoliyatiga va shuningdek, bir nechta oraliq shakllardan to'liq kasbiy faoliyatga o'tishini ta'minlaydi.

31. Kontekstual ta'limning prinsiplar: 1) talabani o'qish faoliyatiga shaxsiy jihatdan kirishini psixologik-pedagogik ta'minlash; 2) o'quv faoliyatida talabalarning kasbiy faoliyatining to'liq mazmuni, shakllari va sharoitlarini modellashtirish; 3) ta'lim mazmunining muammoliligi va uning o'quv jarayonidagi rivojlanishi; 4) o'quv faoliyatining shakllarining ta'lim maqsadlari va mazmuniga mosligi; 5) pedagoglar va talabalar o'rtasidagi o'zaro faoliyatning yetakchi roli; 6) yangi va an'anaviy pedagogik texnologiyalarni pedagogik jihatdan asoslangan birikmasi; 7) o'quv jarayonida amalda foydalaniladigan har qanday pedagogik texnologiyalarni ochiqligi; 8) talabalarning ichki madaniyatlararo kontekstlarini hisobga olish; 9) ta'lim va tarbiyaning birligi.

32. Kontekstual ta'limning tashkiliy shakllari: kelajakdagi mutaxassislarining hayoti va professional faoliyat shakllariga yaqinlashuvchi ta'lim mazmunining mavjudligi va jarayon shakllari. Kontekstual ta'limda asosiy o'rinni egallagan shakllar — ta'lim jarayonining subyektlarining birgalikdagi, kollektiv muloqot shakllari. Ta'lim shakllarini tanlash o'quv maqsadlari va mazmuniga bog'liq.

33. Kontentual ta'limning muammoli yondoshuvi: mazmunni ehtimoliy axborot shaklida taqdim etish, bu axborot jamiyat va insonning ichki qarama-qarshiliklarini va kasbiy faoliyatining ijtimoiy tabiatini aks ettiradi.

34. Konvergent fikrlash: Muammoni hal qilish yoki biror muayyan savolga aniq va to'g'ri javob topish maqsadida, mavjud bilim va ko'nikmalarni birlashtirish jarayoni. Bu yondashuv, odatda, bir nechta variantlardan eng yaxshi yoki eng mos keladiganini tanlashni o'z ichiga oladi.

35. Kreativlik: Turli tushunchalarni yangi usulda birlashtirish orqali original g'oyalar, yechimlar yoki san'at asarlarini yaratish qobiliyati.

36. Kvaziprofessional: Rasmiy malaka yoki ta'limga ega bo'lmasdan, o'zini ma'lum bir sohada professional sifatida ko'rsatishga harakat qiluvchi shaxs.

37. Kvaziprofessionallar faoliyati: Talabalar faoliyatini kontekstual ta'lim sharoitlarida tashkil etishning bir turi bo'lib, u ishlab chiqarishning shartlari, mazmuni, texnologiyalari va vaqt-makon dinamikasini, shu jarayonda band bo'lgan odamlarning munosabatlarini aks ettiradi. Eng to'liq kvaziprofessionallar faoliyati talabalar tomonidan kontekstual ta'limning imitatsion-o'yin shakllarida ifodalanadi.

38. Maqsad qo'yish (maqsadni belgilash): yangi maqsadlarni shakllantirish jarayoni, bu shaxsning shaxsiyati va tafakkuri sifatida namoyon bo'ladi.

39. Maqsad: «kelajakdagi kerakli natija» haqidagi shaxsning xabardor tasavvuri, bu uning harakatlar va xatti-harakatlarini yo'naltiradi.

40. Masalaviy yondashuv: ta'lim mazmunini har bir o'quv fani bo'yicha standart vazifalar va tipik masalalar tizimi shaklida taqdim etish, bunda talabalarga ishonchli va ziddiyatli bo'lmagan ma'lumotlar beriladi. Kontekstli ta'limda masalalar va vazifalar, ta'lim disipline mazmunini taqdim etishda ishlatiladi, bunda mazmun muammoli xarakterga ega emas.

41. Mazmun va shakl: o'zaro bog'liq (juft) falsafiy kategoriyalar, bu predmetlar va hodisalar mohiyatini ularning ichki tashkiloti va tashqi namoyon bo'lish usullari bilan aks ettiradi. Mazmun formal, shakl esa mazmunli. Mazmun harakatdagi o'zgaruvchan, dinamik tomonni ifodalaydi, shakl esa uning strukturaviyligi, aniq bo'lishi, tashkil etilishi va namoyon bo'lishini bildiradi.

42. Mazmun: shaxsning manfaatlari, ehtiyojlari va umumiy hayotiy konteksti bilan bog'liq holda, obyektiv hodisalar va hodisalarning shaxsiy ahamiyati; «men uchun ahamiyat» (A. N. Leontev). Shunday qilib, obyektiv ma'lumot (ma'nolar)ning subyektiv mazmuni, agar bu ma'lumot nazariy yoki amaliy harakat va xatti-harakatni tartibga solishda vosita sifatida ishlatilsa, shaxs uchun faqatgina «aniqlangan» bo'lishi mumkin.

43. Ma'no: individning jamiyat-tarixiy tajribasini aks ettirishning umumlashtirilgan shakli, bu tajriba harakatlar sxemalarida,

tushunchalarda, ijtimoiy rollarda, normalar va qadriyatlarda saqlanadi. Individdning ma'no tizimi uning faoliyat jarayonlarini boshqaradi. Belgilar sifatida tabiiy til strukturalari, sxemalar, xaritalar, formulalar, chizmalar, ramziy tasvirlar bo'lishi mumkin.

44. Modernizatsiya: Ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik rivojlanish jarayonida eski tizimlarni, uslublarni va tushunchalarni yangilash, zamonaviy talab va sharoitlarga moslashtirish. Bu jarayon ko'pincha yangiliklar kiritish, resurslarni samarali ishlatish va sifatni oshirish maqsadida amalga oshiriladi

45. Motiv: Odamni faollikka undovchi sabab, bu faollikni ma'lum bir ehtiyojni qondirishga bog'lash; bu faollikning amalga oshirilishi uchun material yoki g'oyaviy sabab bo'lib xizmat qiladi; shaxsning harakat va xatti-harakatlarini tanlash asosida yotgan anglangan yoki anglanmagan sabab.

46. Motivatsiya: Insonning faolligini rag'batlantiradigan va uning harakat va faoliyatining yo'nalishini belgilaydigan motivlar majmui; har qanday faoliyat ko'plab motivlardan iborat bo'lib, motivlar majmuasida subyektning istaklari, xohishlari va qiziqishlarini belgilaydigan ma'no yaratadigan motivlar ajratiladi.

47. Muammo: 1) muammoli holatda insonning psixologik holati, uning mavjud bilimlari va vositalari bilan uni hal qilishning imkonsizligini anglash; 2) o'ylashning birligi, inson tomonidan muammoli holatni tasvirlash, uni hal qilish uchun mavjud bilimlardan foydalanish. Muammo murakkab masalani o'ylashdan farq qiladi, chunki bu produktiv fikrlashni talab qiladi, masala esa faqat ma'lum usulni yodlashni talab qiladi.

48. Muammoli holat: shaxs yoki guruhning ehtimoliy predmetli va/yoki ijtimoiy muhit bilan o'zaro aloqasini tasvirlovchi tushuncha. Bu holatdagi qarama-qarshilikni baholash, intellektual qiyinchiliklarni sezish, yangi bilimni olishga motivatsiyani keltirib chiqaradi, fikr almashish jarayonini yaratadi va boshqa odamlar bilan o'zaro aloqada bo'ladi.

49. Muloqot: odamlar (shaxslararo muloqot) va guruhlar (guruhlararo muloqot) o'rtasida o'zaro aloqalar o'rnatish va

rivojlantirish jarayoni; bu jarayon birgalikda faoliyat yuritish ehtiyojlaridan kelib chiqadi; uchta komponentni o'z ichiga oladi: kommunikatsiya (ma'lumot uzatish), interaktsiya (ma'lumot almashish) va ijtimoiy perceptsia (hamkorga bo'lgan munosabat va tushunish). Shuningdek, muloqotning nutqiy (so'zli) va nohutqiy (intonatsiya, mimika, qo'l harakatlari, tana harakatlari va h.k.) tomonlari ajratiladi.

50. O'qish va kelajakdagi kasbiy faoliyatlar o'rtasidagi aniq qarama-qarshiliklar: 1) o'quv faoliyati rivojlangan bilish motivatsiyasini talab qiladi, kasbiy faoliyat esa professional motivatsiyani; 2) o'quv faoliyatida o'rganiladigan predmet belgilangan tizimdir, kasbiy faoliyatda esa u boshqacha; 3) o'qish turli fanlar orqali alohida ko'rinishda taqdim etiladi, kasbiy faoliyat esa tizimli; 4) talabalar o'zaro birgalikda o'rganishmaydi, ishda esa bu jarayon jamiyat sifatida amalga oshiriladi.

51. O'qitish: 1) pedagog va talabalar o'rtasida birgalikda maqsadga yo'naltirilgan faoliyat bo'lib, shaxsni rivojlantirish, uni o'qitish va tarbiyalash jarayonini amalga oshiradi; 2) pedagog va talaba (talabalar) o'rtasidagi pedagogik jihatdan asoslangan muloqot va o'zaro ta'sir shakllari, ta'lim maqsadlariga erishishga qaratilgan; o'qitish o'qitish va o'rganishning birligi sifatida namoyon bo'ladi.

52. O'yin: insonning shartli vaziyatlarda faoliyatini tashkil qilish shakli bo'lib, uning yordamida jamiyat tajribasi qayta tiklanadi va ijtimoiy ravishda mustahkamlangan harakat va xatti-harakat usullarida, ob'ektlar, madaniyat, fan va ishlab chiqarishning o'ziga xosligini o'zlashtirishga yordam beradi. Shu bilan bog'liq ravishda umumiy va kasbiy ta'lim tizimida turli xil o'yinlar, masalan, biznes o'yinlari, innovatsion o'yinlar, tashkilot faoliyatiga oid o'yinlar va boshqalar qo'llaniladi.

53. Paradigma: joriy tarixiy davrda ilmiy hamjamiyat tomonidan qabul qilingan asosiy ilmiy yutuqlar tizimi (nazariyalar, metodlar) bo'lib, ushbu sohada olimlarning tadqiqot faoliyatini tashkil etishda, amaliy ishlanmalarni amalga oshirishda va amaliyotda qo'llanilishida namunadir.

54. Pedagogik prinsip: ta'lim jarayonini loyihalash, tashkil etish va amalga oshirish bo'yicha asosiy talablar va nazariy qoidalar tizimi, bu qoidalar pedagogik tizimning barcha qismlarida - maqsadlar, mazmun, pedagogik texnologiyalar, pedagoglarning faoliyati va talabalar faoliyatida amalga oshiriladi.

55. Pedagogik ta'sir obyekti: an'anaviy ta'lim paradigmasida talaba, talaba bo'lib, pedagogning ko'rsatmalariga javoban harakat qiladi (ma'ruza tinglash, topshiriqlarni bajarish, vazifalarni hal qilish va h.k.), «javob» pozitsiyasida bo'ladi va o'qish jarayonida o'zining maqsad qo'yish va maqsadni amalga oshirish imkoniyatlariga ega emas; o'rganuvchi.

56. Pedagogik texnologiya: pedagog va talabalarning, pedagog va talabalarning o'zaro faoliyatini tasvirlovchi va amalda amalga oshirilgan model, ularning o'zaro aloqalari va o'zaro faoliyatlari, ta'lim maqsadlariga erishishga qaratilgan. Ushbu modelning prototipi texnik yoki kompyuter tizimi emas, balki ijtimoiy qadriyatlar va maqsadlar, ta'lim ehtiyojlari va motivatsiyasi, hayotiy, ijtimoiy, o'quv va kasbiy tajribani ifodalovchi tirik o'zaro faoliyatdir.

57. Pedagogning etik tizimi: pedagog tomonidan qabul qilingan va shaxsiy qadriyatga aylangan qoidalar, bu unga o'z ichki dunyosi bilan uyg'un bo'lishga, talaba va boshqa ta'lim subyektlari bilan yaxshi munosabatlarni saqlashga yordam beradi.

58. Professional ta'limning asosiy qarama-qarshiligi: professional faoliyatni o'zlashtirish, o'qitish faoliyati orqali ta'minlanishi kerak — maqsadlar, mazmun, shakllar, metodlar, vositalar, jarayon va natijalari bo'yicha sifat jihatdan farqli.

59. Psixologik iqlim: shaxslararo munosabatlarning sifatli tomoni bo'lib, bu bir guruhda shaxsning to'liq rivojlanishi va samarali hamkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi yoki to'siq bo'luvchi psixologik sharoitlarning yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi.

60. Qadriyat orientatsiyalari: jamiyat tomonidan ma'qullangan va shaxs tomonidan qabul qilingan ijtimoiy qadriyatlar, ular shaxsning hayot maqsadlarini va ular erishishning asosiy vositalarini belgilaydi.

61. Qobiliyatlar: insonning individuallik-psixologik xususiyatlari, bu uning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli egallashi va uni samarali bajarishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

62. Rolli o‘yin (rol ijro etish): talabalar ta’lim faoliyatini tashkil etishning o‘yin shakli bo‘lib, uning asosiy maqsadi kelajakdagi mutaxassislarni o‘zaro muloqot va hamkorlikda ishlashni o‘rgatishdir. Bu, o‘zining maqsadlari bo‘yicha kelajak mutaxassisining predmet-texnologik kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan ishlar bilan aralashishi mumkin bo‘lgan ishlar farq qiladi.

63. Semiotik o‘rgatuvchi model: aniq bir professional madaniyat sohasidagi nazariy ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan va har bir talabaga individual tarzda o‘zlashtirilishi kerak bo‘lgan og‘zaki yoki yozma matnlar (ma’ruzalar, an’anaviy ta’lim topshiriqlari, topshiriqlar va boshqalar). Talabaning asosiy faoliyat birligi — nutqiy harakatdir.

64. Semiotika: belgilash tizimlarining turli xususiyatlarini o‘rganadigan ilmiy nazariyalar kompleksining umumiy nomi — tabiiy nutq tili, dasturlash tillari, fizik va kimyoviy simvolika, mantiqiy va matematik hisob-kitoblar va boshqalar.

65. Shaxs: Ijtimoiy munosabatlar va ongli faoliyatning subyektidir; ijtimoiy munosabatlarga kirish orqali aniqlanadi; odamning tizimli sifati, u odamlar bilan birgalikda faoliyatda va muloqotda shakllanadi.

66. Shaxsiyat: o‘zini boshqalardan ijtimoiy jihatdan ajratib turadigan xususiyatlari bilan tavsiflangan inson; uning ruhiy va shaxsiy xususiyatlari, noyobligi.

67. Talabaning faoliyat predmetlari kontekstual ta’limda: o‘qish faoliyatining predmetlari, kasbga oid faoliyat va o‘qish-kasbiy faoliyat predmetlari, ularning o‘zgarishi talabaning faoliyat qobiliyatlarini rivojlantiradi.

68. Talabaning faoliyatini kontekstli ta’limda transformatsiyasi: talabalar faoliyatining akademik tipdagi ta’lim faoliyatidan (pedagog tomonidan beriladigan ma’lumotlarni o‘zlashtirish) professional faoliyatga o‘tishi jarayoni.

69. Tarbiya: 1) Individning ijtimoiylashtirish jarayoni, uning shaxs sifatida shakllanishi va rivojlanishi, o'z faoliyati va tabiiy, ijtimoiy va madaniy muhitning, shu jumladan ota-onalar, pedagoglar va murabbiylarning maxsus tashkil etilgan maqsadli faoliyati ta'sirida hayot davomida; 2) Individning ijtimoiy-axloqiy qadriyatlar, axloqiy va huquqiy normalar, shaxs sifatlari va ijtimoiy guruh tomonidan ma'qullangan harakatlar namunalari bilan tanishishi. Kontekstli yondashuvda, kelajak hayoti va kasbiy faoliyatining predmetli va ijtimoiy kontekstlarini belgilaydigan ta'lim va tarbiya o'zaro bog'liq bo'lib, ta'lim jarayonining ikki tomonini tashkil etadi.

70. Tayyorlanish yo'nalishi: Bakalavriat, magistratura, turli yo'nalishlar bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha ta'lim dasturlari to'plami, ular umumiy asosga asoslangan holda integratsiyalashgan.

71. Ta'lim faoliyatining subyekt: ta'lim tizimida maqsadlar qo'yadigan va qarorlar qabul qiluvchi shaxs yoki shaxslar guruhi (talaba, guruh, pedagog, kafedra, dekanshita, rektorat, ta'limni boshqaruvchi organlar).

72. Ta'lim muhiti: ta'lim jarayonining subyektlarining faoliyati va muloqotini tashkil etishda ta'sir ko'rsatadigan siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, moddiy, texnologik va boshqa shart-sharoitlarning yig'indisi.

73. Ta'lim paradigmasi: keng ilmiy-pedagogik hamjamiyat tomonidan qabul qilingan ijtimoiy qadriyatlar, nazariy g'oyalar, prinsiplar, eksperiment va o'quv modellar va metodlarining tizimi, pedagoglar va talabalarni o'qitish va tarbiyalash bo'yicha nazariy va amaliy bilimlar shakli, ta'limning maqsadlari va mazmuni, pedagogik texnologiyalar va o'quv muassasalarining hayotiy tashkiloti. Ta'lim paradigmasi tarixiy ravishda ishlab chiqarish texnologiyalarining o'zgarishi, jamiyat va shaxsning yangi qadriyatlariga, pedagogik fan va amaliyotda yuzaga kelgan qarama-qarshiliklarga ta'sir qilgan holda o'zgaradi.

74. Ta'lim psixologiyasi: yangi shakllanayotgan psixologiya fanining sohasi bo'lib, u insonning dunyo tasavvuri shakllanishining

jarayonlarini va qonuniyatlarini o'rganadi, bu jarayonlar nafaqat institutsional ta'lim muassasalarida, balki norasmiy ta'lim muassasalarida, o'z-o'zini o'rganish va hayot faoliyati jarayonlarida ham amalga oshadi.

75. Ta'lim sifati: olingan ta'limning shaxs, jamiyat, ishlab chiqarish va davlatning ehtiyojlariga, talablariga, standartlariga, kutilmalarga mosligi. Bu talabalar, pedagoglar, ta'lim mazmuni, ta'lim jarayonini tashkil etish sharoitlari, foydalanilayotgan pedagogik texnologiyalar, ta'lim muhiti va ta'lim jarayoni, moliyaviy va moddiy-texnik ta'minotning tizimli sifatlarining integral natijasidir. Eng umumiy ma'noda sifat — bu tovar, xizmat yoki ta'lim faoliyatining iste'molchilarning talablarini qondiradigan xususiyatlari.

76. Ta'lim usuli: Ta'lim jarayonidagi subyektlarning (pedagog va talabalar yoki talabalarning guruhleri) birgalikdagi faoliyatini tartibga soluvchi usullar bo'lib, ular ta'lim mazmunini o'zlashtirishga, kelajakda mutaxassisning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga qaratilgan.

77. Ta'lim-professional faoliyat: talabalar uchun haqiqiy ishlab chiqarish yoki tadqiqot faoliyatini amalga oshirish shakli. Bu jarayon pedagog tomonidan ijtimoiy o'rgatuvchi model orqali tashkil etiladi.

78. Ta'lim: 1) turli darajadagi va yo'nalishdagi ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi ta'lim muassasalari (tashkilotlari) va ularning boshqaruv organlarining tizimi; 2) insonning ichki ravishda motivatsiyalangan, shaxsiy faoliyati sifatida o'zining dunyo tasavvurini yaratishga, o'zini intellektual, ma'naviy, ijtimoiy va madaniy jihatdan dunyoga qo'yishga qaratilgan maxsus koordinata sifatida o'zini anglashni amalga oshirish; bu jarayon faqat maxsus tashkil etilgan ta'lim muassasalarida emas, balki ijtimoiy-madaniy va professional faoliyat kontekstida ham yuz beradi; 3) inson, jamiyat, davlat manfaatlari uchun maqsadga qaratilgan tarbiyalash va o'qitish jarayoni; 4) jamiyatlarning ijtimoiy amaliyoti sohasi bo'lib, uning asosiy funksiyasi intellektual, professional, ijtimoiy va ma'naviy madaniyatni meros qilib olish va kengaytirilgan reproduktsiyasini amalga oshirishdir; 5) ta'lim censusi — umumiy o'rta, o'rta professional, oliy ta'lim.

79. Ta'limni transformatsiya qilish: Ta'lim tizimining sifatini yaxshilash va zamon talablariga moslashtirish jarayoni. Bu o'quv jarayonlarini, metodologiyalarni, pedagogik yondashuvlarni va ta'lim mazmunini yangilash orqali amalga oshiriladi.

80. Ta'limning tashkiliy shakllari: ta'lim mazmunining mavjudligi va jarayonning ifoda shakllari, ta'lim jarayonining subyektlarining to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita muloqot tuzilmalarida o'z aniq shaklini topadi (pedagog va talabalar). To'g'ridan-to'g'ri muloqot quyidagi umumiy shakllarda amalga oshiriladi: a) juftlik shakli — “pedagog — talaba” (“bitta odam bitta odamga o'rgatadi”); b) guruh shakli, bunda pedagog guruh bilan ishlaydi, masalan, ma'ruza o'qiydi (“bitta odam barcha talabalarni o'rgatadi”); v) birgalikdagi yoki kollektiv shakl, bu guruh azolari o'rtasida muloqot va o'zaro ta'sir, qarorlarni birgalikda qabul qilishni amalga oshiradi, masalan, seminarda, munozarali o'yinda, ilmiy-amaliy tadqiqotda yoki ishlab chiqarish amaliyotida (“har bir kishi har birini o'rgatadi”). Talabaning matnli materiallar, kompyuter dasturlari, internet resurslari bilan ishlash shaklidagi individual ishlash shakllari bilvosita muloqotni tashkil etadi.

81. Uzluksiz ta'lim: 1) Umumiy va kasbiy madaniyatni egallash, har bir shaxsga o'z ta'lim dasturini amalga oshirish imkoniyatini ta'minlash uchun vositalar, usullar va shakllar tizimi; 2) Insonning shaxs sifatida, faoliyat va muloqot subyektiga aylanishi jarayoni, uning umr bo'yi davom etadigan ta'lim, davlat va jamoat ta'lim muassasalari tarmog'i hamda o'z-o'zini ta'limlash orqali amalga oshiriladi. Uzluksiz ta'lim insonning ta'lim ehtiyojlarini qondirishga, umumiy va kasbiy madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan faoliyatining koordinatidir.

82. Vazifa: 1) Ongda aks etgan yoki belgilangan modelda formalizatsiya qilingan, to'liq ma'lum ma'lumotlar va kerakli algoritmnini o'z ichiga olgan “yuzaga kelgan” muammoli vaziyat; 2) O'quv jarayonining mazmunini ifodalashning maxsus shakli bo'lib, bu shaklda o'qitishning turli muammoli vaziyatlari ko'rsatiladi (qarang: Muammoli vaziyat, Muammo); 3) Ota-onaning, pedagogning, rahbarning yoki boshqa kishining oldindan belgilangan namunaga

ko'ra bajarilishi kerak bo'lgan talab. "Vazifa" atamasi shuningdek, harakat yoki faoliyat maqsadining sinonimi sifatida ishlatiladi.

83. Vaziyat: 1) inson yoki guruhning faolligini qo'zg'atib, unga yordam beruvchi obyektiv omillar va predmet sharoitlarini o'z ichiga olgan tizim; 2) muayyan holatni, ehtimoliy vaziyatni tavsiflash, o'rganiladigan sharoitlarda qarorlar qabul qilishda talabalarga tajriba olish imkonini beradigan muhit. Bu, ishlab chiqarish yoki situatsion masalalarni tahlil qilish metodiga asoslanadi.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
I BOB. TA'LIMDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR	5
1.1. Ta'limni isloh qilishda olib borilayotgan tadbirlar	5
1.2. Ta'limda kompetentli yondashuv	9
1.3. O'qitish metodlari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar	13
1.4. Ta'limda axborot kommunikasion texnologiyalar	17
II BOB. KONTEKSTLI TA'LIM	21
2.1. Kontekstli ta'lim nazariyasi	22
2.2. Kontekstli ta'lim tamoillari	23
2.3. Kontekstli ta'limda pedagogik texnologiyalar	25
2.4. Kontekstli ta'lim mazmunini loyihalashtirishda muammoli yondashuv	25
III BOB. KONTEKSTLI TA'LIM SHAKLLARI	31
3.1. Kontekstli ta'limda ma'ruza shakllari	32
MUAMMOLI MA'RUZA	34
MA'RUZA-VIZUALIZATSIYA (TAQDIMOT)	41
MA'RUZA-PRESS-KONFERENTSIYA	42
3.2. Kontekstli ta'limda seminar mashg'uloti	43
3.3. Kontekstli ta'limda laboratoriya mashg'uloti	57
3.4. Kontekstli ta'limda loyiha metodi	59
XULOSA	62
NAZORAT SAVOLLARI	63
ADABIYOTLAR	66
ILOVALAR	68
GLOSSARIY	74
MUNDARIJA	90

ERGASHOV YOQUB SUVONOVICH
BOZORBAYEV ILYOSBEK ISRAILOVICH

KONTEKSTLI O‘QITISH NAZARIYASI VA AMALYOTI

O‘quv qo‘llanma

«IDEAL PRESS» nashriyoti. Litsenziya № 042107

X-2582

Dizayner:

X.O. Hamrayev

Kompyuterda sahifalovchi:

K.V. Hamrayeva

Muharrir:

K.V. Hamrayeva

Bosishga ruxsat etildi 20.05.2025. Bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$.
«Times New Roman» garniturası. Rezografiya usulida chop etildi.
Shartli bosma tabog‘i 5,75. Nashr bosma tabog‘i 6.
Adadi 100. Buyurtma №.1094